

WOMEN
AGAINST
VIOLENCE
EUROPE

Sprečavanje i odgovor na rodno zasnovano nasilje tokom rata i u poslijeratnom okruženju

Iskustva i preporuke ženskih
nevladinih organizacija

PRIRUČNIK

IMPRESUM

Izdavačice: WAVE – Žene protiv nasilja u Evropi, Bacherplatz 10/6, A-1050 Beč

WAVE Informacioni centar: ponedjeljak – četvrtak: 9:00 do 17:00, petak: 9:00 do 15:00

Telefon: +43-1-548 27 20 **E-mail:** office@wave-network.org **Web stranica:** www.wave-network.org

ZVR: 601608559

Authors: Inessa Adilkhanyan, Tatevik Aghabekyan, Marta Chumalo, Halyna Fedkovych, Ekaterine Gamakharia, Gorica Ivić

Projektna koordinatorica: Elena Floriani

Uz podršku WAVE stažistkinja: Charlotte Cramer i Marie Holch i

WAVE članica tima: Léa Dudouet i Beverly Mtui

Grafički dizajn: Monika Medvey

Naslovna slika: iStock.com/DrAfter123

Zahvale: Knarik Mkrтчhyan (nezavisna ekspertkinja o agendi za žene, mir i sigurnost), Gayane Hambardzumyan (direktorica Ženskog resursnog centra Šuši), Ema Kamkia, Guranda Gvantse-ladze i Khatuna Gogua (Ženski fond Sukumi), Nada Golubović i Lana Jajčević (Fondacija Udru-žene žene Banja Luka), Radmila Žigić (Fondacija Lara Bijeljina), Sabiha Husić (Medica, Zenica), Jasna Zečević (Vive žene Tuzla), i ispitanice na intervjuima koje su provele autorice.

Mjesto i godina publikacije: Beč, Austrija 2022

Ova publikacija je napravljena uz finansijsku podršku OSCE-a, u okviru WIN projekta. Mišljenja, interpretacije i zaključci izraženi u ovoj publikaciji predstavljaju lične stavove autorica i ne predstavljaju nužno gledišta OSCE-a, donatora ili država članica.

Sprečavanje i odgovor na rodno zasnovano nasilje tokom rata i u poslijeratnom okruženju

Iskustva i preporuke ženskih nevladinih organizacija

Uvod	4
1 Specifični kontekst po zemljama: uloga žena tokom rata	5
Jermenija	5
Bosna i Hercegovina	6
Gruzija	7
Ukrajina	8
2 Međunarodni pravni okvir	9
3 Ključni akteri odgovorni za zaštitu žena i djevojčica tokom i nakon rata	13
4 Uticaj rata na žene i djevojčice	15
Posljedice rata na žene i djevojčice i interseksionalne dimenzije nasilja prema ženama	15
Tipični oblici rodno zasnovanog nasilja tokom i nakon rata	18
5 Razotkrivanje mitova o ženama u ratu	23
6 Strategije korištene od ženskih NVO-a za sprečavanje i odgovor na rodno zasnovano nasilje u situacijama sukoba	26
Tokom rata i odgovori u kriznim situacijama	26
Ukrajina	26
Jermenija	29
Dugotrajni sukob	34
Gruzija	34
Postratne i dugoročne strategije	41
Bosna i Hercegovina	41
7 Preporuke	48
Terminologija	50

Uvod

Rodno zasnovano nasilje (RZN) poprima mnoge oblike tokom sukoba i ima razorne posljedice po preživjele, porodice, zajednice i izgleda za izgradnju trajnog mira. Tokom sukoba, žene, djevojčice i ranjive grupe su posebno na meti, pri čemu se silovanje i seksualno nasilje koriste kao ratna taktika i uz visoke rizike od trgovine ljudima, nasilja u porodici (PN), eksploatacije i seksualnog ropstva. U postkonfliktnim okruženjima, rodno zasnovano nasilje se takođe značajno povećava, jer učešće u sukobima i izloženost ratnoj traumi je u direktnoj vezi sa povećanjem intenziteta nasilja u porodici. Stoga su efikasna prevencija i multisektorski mehanizmi reagovanja ključni za smanjenje gore pomenutih rizika.

WAVE (Žene protiv nasilja u Evropi) mreža je pokrenula ovaj projekat u saranji sa OSCE-om, sa ciljem unaprijeđenja podrške preživjelima nasilja i organizacijama civilnog društva (OCD) u konfliktnim i postkonfliktnim područjima. Zasnovan na ekspertizi ženskih organizacija, ovaj Priručnik ne samo da predstavlja štetu i izazove koje nose sukobi, već i dokumentuje obećavajuće prakse iz prve ruke, sa konkretnim primjerima predstavljenim od četiri članice WAVE mreže, uključujući njihove inicijative i preporuke, kao ženskih organizacija koje su doživjele i iskusile rat.

Članice WAVE mreže koje su uključene u projekat su Krizni centar za seksualno nasilje (Jerevan, Jermenija), Ženski fond Suhumi (Kutaisi i Tbilisi, Gruzija), Fondacija Udružene žene Banja Luka (Banja Luka, Bosna i Hercegovina), i Centar "Ženske perspektive" (Lavov, Ukrajina). Prema njihovim iskustvima u konfliktnim i postkonfliktnim okruženjima, autorice predstavljaju njihove strategije vezane za različite faze sukoba: (1) tokom rata i u kriznim situacijama, koje su podijelile partnerice iz Ukrajine i Jermenije, (2) dugotrajni sukob, opisan od partnerske organizacije iz Gruzije, i (3) post-ratna i dugoročna perspektiva, na osnovu iskustva partnerske organizacije iz Bosne i Hercegovine.

Primarna ciljna grupa ovog Priručnika su ženski specijalizovani servisi (ŽSS) i organizacije civilnog društva koje su uključene u podršku preživjelima nasilja u konfliktnim i postkonfliktnim okruženjima. Međutim, ovaj Priručnik je takođe usmjeren na lokalne vladine institucije, profesionalna tijela, donosiocice odluka i mirotvorce/mirotvorkinje, kako bi bolje razumijeli/le specifične potrebe preživjelih i ženskih organizacija i realizovali adekvatne i rodno osjetljive politike i odgovore.

1 Specifični kontekst po zemljama: uloga žena tokom rata

Ženske organizacije uključene u pripremu ovog Priručnika su iz Jermenije, Bosne i Hercegovine, Gruzije i Ukrajine. Autorice se pozivaju na vlastita iskustva u vezi sa sprečavanjem i odgovorom na rodno zasnovano nasilje tokom rata i u post-ratnim okruženjima. Ovo poglavlje ima za cilj da predstavi čitaocu/čitateljki kratke profile zemalja koji sažimaju glavne činjenice vezane za sukob, uključujući i ulogu žena tokom i nakon rata. Ovo će pomoći kontekstualizaciji iskustava i strategija koje dijeli svaka zemlja.

Jermenija

Stanovništvo	2,959,694
Žensko stanovništvo	1,562,689
Članica Savjeta Evrope (godina)	2001
Članica Evropske unije (godina)	Ne
Članica Ujedinjenih nacija (godina)	1992
CEDAW ratifikovana (godina)	1993
CEDAW Opcioni protokol ratifikovan (godina)	2006
Istanbulska konvencija potpisana (godina)	2018
Istanbulska konvencija ratifikovana (godina)	Ne

27. septembra 2020. godine, velika vojna eskalacija je započela između zbio je rat između Azerbejdžanaca i Jermena u trajanju od 44 dana. Osnovni uzrok jermensko-azerbejdžanskog rata 2020. godine datira iz kasnih 80-tih, kao posljedica etničke i teritorijalne borbe u kojoj su učestvovali Jermenija i Azerbejdžan u pozadini procesa raspada Sovjetskog Saveza. Prvi rat u Nagorno-Karabahu (NK) vodio se od 1988. do 1994. godine, nakon čega su uslijedila redovna kršenja primirja do jeseni 2020. godine kada je izbio rat punih razmjera. Konačno, 10. novembra 2020. godine, Jermenija i Azerbejdžan su uz posredovanje Rusije proglasile prekid vatre, nakon čega su mirovne trupe Ruske Federacije bile raspoređene duž linije sukoba u NK.

Tokom 44-dnevnog rata, gađane su škole, obdaništa i bolnice, kao i objekti kritični za opstanak stanovništva Nagorno-Karabaha, uključujući autoput, centralnu pijacu, električnu centralu, prodavnice hrane i zalihe. Kao rezultat toga, oko 90.000 stanovnika NK (pretežno žena) je raseljeno, izgubilo je svoje domove i imovinu, a kao posljedica toga, prava hiljade žena i djevojčica na obrazovanje, socijalno osiguranje i seksualno i reproduktivno zdravlje su grubo narušena. Pored toga, žene i djevojčice NK su smještene u neadekvatne objekte koji im ne garantuju zaštitu od seksualnog zlostavljanja.

Žene, međutim, nisu bile prisutne u pregovaračkim procesima koji su doveli do prekida vatre, a nijedna žena nije učestvovala na sastancima u vezi sa mirovnim sporazumom. Na nivou vladajućih struktura je nedostajalo razmišljanja o tome kako je 44-dnevni rat uticao na žene, jer je većina usluga (posebno psihološke podrške), barem u početnoj fazi odmah nakon rata, bila usmjerena na ranjene borce. Psihološku podršku su pružale uglavnom profesionalke u ovoj oblasti, a problemi mentalnog zdravlja i transgeneracijske traume među ženama postali su akutniji. Žene iz organizacija civilnog društva, a posebno žene u profesijama na prvoj liniji fronta, koje su se prije rata sa entuzijazmom bavile aktivizmom i izgradnjom mira, morale su da se samomobilišu i podržavaju jedna drugu u poslijeratnom periodu u Jermeniji, kako se ne bi suočile sa rizikom od sagorijevanja i bile u stanju da nastavljaju svoje aktivnosti.

Bosna i Hercegovina

Stanovništvo	3,492,01812
Žensko stanovništvo	1,962,04013
Članica Savjeta Evrope (godina)	2002
Članica Evropske unije (godina)	No
Članica Ujedinjenih nacija (godina)	1992
CEDAW ratifikovana (godina)	1993
CEDAW Opcioni protokol ratifikovan (godina)	2002
Istanbulska konvencija potpisana (godina)	2013
Istanbulska konvencija ratifikovana (godina)	2013

1992. godine izbio je rat u Bosni i Hercegovini (BiH), najkrvaviji sukob na evropskom tlu od završetka Drugog svjetskog rata, u kojem je 100,000 hiljada ljudi izgubilo živote. Posljedice rata su bili logori za žene i starce, masovno nasilje i ubistva, uništavanje kulturnih spomenika, spaljivanje vjerskih objekata, uništeni i spaljeni domovi i milion izbjeglica. Emocije i ratne traume proizašle iz prošlih strašnih događaja (uključujući genocide) su potisnute.

Akumulirana trauma, transgeneracijsko prenošenje sukoba i potisnuta istina neki su od faktora koji su doveli do ovog oružanog sukoba.

Oružani sukob u Bosni i Hercegovini je zaustavljen potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine, kojim je Bosna i Hercegovina podijeljena na dva djela, Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku. Dva-deset i sedam godina nakon potpisivanja Sporazuma, na teritoriji Bosne i Hercegovine nije bilo novog oružanog sukoba, ali nema zajedničkog razumijevanja onog što se dogodilo, niti zajedničkog prepoznavanja uzroka, broja žrtava, posljedica i zvaničnih datuma početka sukoba. Nacionalne tenzije i političke strukture su i dalje prisutne, a manipulacija opasnostima i prijetnjama u pogledu izbijanja novih sukoba je kontinuirana i stalno prisutna.

U pitanjima rata, mira i sigurnosti Bosne i Hercegovine, čuli su se samo muški glasovi. Na potpisivanju Dejtonskog sporazuma nije bilo žena. Žene se uglavnom pominju u kontekstu rata kada je u pitanju broj silovanih osoba. Izvještaji međunarodnih aktera u BiH između 1992. i 1995. godine, procjenjuju da je silovano 20.000 do 50.000 žena, djevojčica, dječaka i muškaraca. Žene se rijetko pominju u drugim okolnostima.

Gruzija

Stanovništvo	3,716,858
Žensko stanovništvo	1,926,579
Članica Savjeta Evrope (godina)	1999
Članica Evropske unije (godina)	Ne
Članica Ujedinjenih nacija (godina)	1992
CEDAW ratifikovana (godina)	1994
CEDAW Opcioni protokol ratifikovan (godina)	2002
Istanbulska konvencija potpisana (godina)	2014
Istanbulska konvencija ratifikovana (godina)	2017

Kolaps Sovjetskog Saveza i tranziciju Gruzije nakon sticanja nezavisnosti karakterisao je nagli ekonomski pad, uništena industrija, velika nezaposlenost i niz etničkih sukoba koji su imali ogroman uticaj na život žena. Vojni sukobi u Gruziji oko dva regiona Južne Osetije (1990–1991) i Abhazije (1992–1993), koji se graniče sa Rusijom, doveli su do masovnog internog raseljavanja više od 300.000 ljudi. Drugo masovno raseljavanje se dogodilo nakon gruzijsko-ruskog rata 2008. godine, što je dovelo do raseljavanja više od 192.000 ljudi, od kojih se 20.000 nije moglo vratiti na svoja mjesta porijekla zbog ruskog vojnog prisustva i uništenja njihovih sela i domaćinstava.¹ Trenutno je u Gruziji registrovano 283,271 interno raseljeno lice (IRL), što čini oko 8% opšte populacije (90.156 domaćinstava),² što ga čini jednim od najvećih svjetskih slučajeva internog raseljenja u odnosu na ukupno stanovništvo. Demografski podaci ukazuju da 55% IRL čine žene, 9% su djeca mlađa od 18 godina, a 13% su osobe starije od 65 godina.³

Hiljade ljudi je stradalo u sukobima i ratu u Gruziji. Silovanje je bilo široko rasprostranjeno u sukobu u Abhaziji, jer su vojnici sa obe strane koristili seksualno nasilje kao sredstvo etničkog čišćenja. Dok su sukobi i rat u Gruziji bili relativno kratki, njihov uticaj na interno raseljene žene i njihove porodice je bio razoran i dugotrajan. Uzroci psihosocijalnog stresa su bili i konfliktni i postkonfliktni. Veliki dio nedaća se može pripisati gubitku bliskih članova porodice, gubitku domova i imovine, bombardovanju i nasilju koje se dogodilo tokom rata.⁴ Pored toga, situaciju su pogoršali produženi period raseljenja, produbljivanje ekonomskih problema i razarajući životni uslovi ljudi koji žive u centrima za raseljena lica. Trauma izazvana sukobom i uporno lošim društvenim uslovima je u direktnoj vezi sa nasiljem u porodici, koje je pogoršano nedostatkom odgovarajućih mehanizama zaštite, psihološke rehabilitacije i drugih usluga.

Interno raseljene žene i dalje su veoma nepovezane sa političkim procesima u postkonfliktnoj Gruziji. Isto tako, nijedna žena pogođena sukobom trenutno ne učestvuje postojećem procesu političkih pregovora. Generalno, samo dvije od 12 predstavnika Gruzije u Ženevskim međunarodnim diskusijama su žene.⁵ Danas, uloga žena na političkoj sceni ne odgovara ni njihovoj brojčanoj snazi ni liderskom potencijalu u društveno-političkom životu zemlje.

1 Svjetska banka (2016). *Gruzija prelazi sa statusne na podršku zasnovanu na potrebama za IRL. Analiza siromaštva i društvenog uticaja*. Izvještaj br. ACS16557. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/493981468030331770/pdf/IDP-PSIA-Georgia-revised-Feb-2016.pdf>

2 Bolkvadze, T., *Danski savjet za izbjeglice (2019). Koordinacija i učešće u Gruziji – šta je uspjelo a šta nije. Centar za praćenje internog raseljenja*. https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2020/downloads/background_papers/2020-IDMC-GRID-background-georgia.pdf

3 Svjetska banka (2016). *Gruzija prelazi sa statusne na podršku zasnovanu na potrebama za IRL. Analiza siromaštva i društvenog uticaja*. Izvještaj br. ACS16557. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/493981468030331770/pdf/IDP-PSIA-Georgia-revised-Feb-2016.pdf>

4 Kharashvili, J. (1995). *Psihosocijalno ispitivanje djece IRL i žena žrtava vojnih sukoba na teritoriji Republike Gruzije*. Oxfam, Tbilisi, Gruzija.

5 Ženevske međunarodne diskusije su pokrenute u Ženevi, Švajcarska, u oktobru 2008. godine, sa ciljem adresiranja posljedica avgustovskog rata u Gruziji 2008. godine. Vidi: <https://smr.gov.ge/en/page/26/geneva-international-discussions>

Ukrajina

Stanovništvo	41,732,779
Žensko stanovništvo	22,389,339
Članica Savjeta Evrope (godina)	1995
Članica Evropske unije (godina)	Ne
Članica Ujedinjenih nacija (godina)	1945
CEDAW ratifikovana (godina)	1981
CEDAW Opcioni protokol ratifikovan (godina)	2003
Istanbulska konvencija potpisana (godina)	2011
Istanbulska konvencija ratifikovana (godina)	2022

Kriza u Ukrajini i oko nje je počela 2014. godine, aneksijom Krima i početkom sukoba na istoku Ukrajine. Dok je bezbjednosna situacija u Donbasu nastavila da se pogoršava, 24. februara 2022. godine, Ruska Federacija je započela potpune vojne akcije i invaziju na Ukrajinu.

Od početka krize 2014. godine, došlo je do značajnog povećanja uloge žena u ukrajinskoj vojsci, uključujući pristup pozicijama koje su ranije bile rezervisane samo za muškarce, a ukupan broj žena koje su se pridružile Oružanim snagama Ukrajine je više nego udvostručen.⁶ Međutim, diskriminacija i uznemiravanje i dalje su ozbiljni problemi u ukrajinskoj vojsci. Sa agresijom Rusije 2022. godine, pristup uslugama i pravdi za žene koje su izložene rodno zasnovanom nasilju postao je mnogo teži. Zbog činjenice da je značajno povećana potreba za smještajem interno raseljenih lica sa djecom u skloništa, skoro sva mjesta u specijalizovanim skloništimima za žrtve nasilja u porodici su dodjeljena interno raseljenim licima. Mnoge nespacijalizovane institucije (škole, vrtići, stadioni itd.) su pretvorene u skloništa i ljudi često žive u jednom velikom zajedničkom prostoru i po nekoliko mjeseci, što dovodi do povećanja broja sukoba među stanarima i incidenata nasilja u porodici u takvim skloništimima. Nažalost, uprava ovih institucija ne reaguje uvijek adekvatno na ovakve incidente. Osim toga, gruba kršenja ljudskih prava kao što je seksualno nasilje su široko rasprostranjena, posebno na okupiranim teritorijama, ali je još uvijek teško izbrojati broj slučajeva i dokumentovati navode o nasilju.

Žene čine ogromnu većinu IRL koja su se preselila u zapadne i centralne regije Ukrajine iz oblasti fronta. Mnoge od ovih žena dolaze iz marginalizovanih zajednica ili zajednica sa niskim prihodima, imaju djecu sa smetnjama u razvoju i brinu o starijim roditeljima koji imaju zdravstvene probleme. Žene čine ogromnu većinu volontera koji pomažu i podržavaju one kojima je potrebna pomoć na frontu. Žene prikupljaju sredstva, kupuju neophodne proizvode odjeću, a često i vojnu opremu i zbrinjavaju ranjenike. Takođe su žene te koje su uglavnom pomagale interno raseljenim licima da napuste okupirane teritorije kao i teritorije gdje se vode borbe i premjestile ih na bezbjednije teritorije Ukrajine. Pored toga, žene podržavaju interno raseljena lica, pomažu im da nađu sklonište, kuvaju hranu i prikupljaju sve što im je potrebno. Ove poslove često obavljaju mimo svog primarnog posla, kao i njege i svakodnevnih obaveza. Žene i djeca takođe čine ogromnu većinu izbjeglica koje napuštaju Ukrajinu. Oni se suočavaju sa sličnim izazovima kao i IRL, uključujući povećan rizik od trgovine ljudima.

6 Rzegocki, S. i James, N.S. (2022). *Ukrajinske žene u ratu*. Pristupljeno 14. oktobra 2022. Ukraine's Women at War – CEPA

2 Međunarodni pravni okvir

Ovo poglavlje sažima međunarodni normativni okvir koji se vezuje za nasilje prema ženama i djevojčicama u područjima zahvaćenim sukobima i uključuje pregled međunarodnih pravnih okvira koji proizilaze iz Savjeta bezbjednosti i međunarodne humanitarne zajednice. Svaka država ima primarnu odgovornost da osigura zaštitu svojih građana, međutim, kada države nisu u mogućnosti ili ne žele da ispunjavaju svoje obaveze i dužnosti, međunarodna zajednica ima obavezu da interveniše i koristi sve odgovarajuće međunarodne pravne instrumente da zaštiti stanovništvo od posljedica rata.

U vremenima sukoba, sljedeća različita i komplementarna tijela međunarodnog prava obezbjeđuju čvrste pravne i operativno pravne okvire za zaštitu žena i djevojčica:

- **Međunarodno humanitarno pravo;**
- **Međunarodno pravo ljudskih prava;**
- **Međunarodno krivično pravo.**

Međunarodni pravni okviri se mogu razlikovati s obzirom na dva elementa: **“tvrdo pravo”**, koje je pravno obavezujuće za države (na primjer, međunarodni sporazumi o ljudskim pravima i konvencije, rezolucije Savjeta bezbjednosti), i **“meko pravo”**, koje nije obavezujuće i odražava političku i značajnu moralnu posvećenost država (na primjer, akcioni planovi, deklaracije).⁷

■ Međunarodno humanitarno pravo

Nasilje prema ženama (WAV) tokom oružanog sukoba predstavlja kršenje međunarodnog humanitarnog prava (IHL). **Ženevske konvencije iz 1949. godine i njihovi dopunski Protokoli**⁸ sadrže odredbe koje se bave nediskriminacijom.⁹ To znači da, prema međunarodnom humanitarnom pravu, civilkinjama i borkinjama koje više ne učestvuju u neprijateljstvima mora biti pružena ista zaštita kao i muškarcima. Osim toga, posebne zaštite se obezbjeđuju za ratne zarobljenice, kao što je odredba o odvojenim prostorijama za zadržavanje pritvorenica (DPI, čl. 75, st. 5). Potrebe trudnica i majki male djece, naročito majki koje doje, koje traže posebnu brigu su takođe propisane Konvencijom (ŽK IV, čl. 89; DPI čl. 76, st. 2).

Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja prema ženama su zabranjeni prema međunarodnom humanitarnom pravu, i mogu predstavljati ratni zločin. Četvrta Ženevska Konvencija za zaštitu civilnih lica u vrijeme rata reguliše: **“Žene će posebno biti zaštićene protiv bilo kojeg napada na njihovu čast, naročito od silovanja, prisilne prostitucije, ili bilo kakvog oblika nedoličnog napada”** (ŽK IV, čl. 27).

---

7 UN Visoki komesarijat za izbjeglice (2008). *Priručnik za zaštitu žena i djevojčica*, str. 333. <https://www.unhcr.org/47cfad542.html>

8 Ženevske konvencije (1949). <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>. Dopunski protokoli uz Ženevske konvencije (1949). https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf

9 Članovi 12 Prve i Druge Ženevske konvencije, čl. Treće Konvencije, čl. 27 Četvrte Konvencije i član 75 Dopunskog protokola I i čl. 4 Dopunskog protokola II (u daljem tekstu K.I, K.II, K.III, K.IV, DPI i DPII)

■ Međunarodno pravo ljudskih prava

Međunarodno pravo ljudskih prava predstavlja set međunarodnih pravila koja osnažuju prava i dostojanstvo svih ljudskih bića – žena, muškaraca i djece – bez diskriminacije. Evoluiralo je nakon usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima 1948. godine (UNDHR) i sada je podržano kroz brojne univerzalne i regionalne pravne instrumente.

Glavni instrumenti međunarodnih ljudskih prava koji se vezuju za rodno zasnovano nasilje i nasilje prema ženama u post-konfliktnim okruženjima su, kako slijedi:

- **Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama (CEDAW),¹⁰** i dalje predstavlja najšire ratifikovani sporazum o osnovnim ljudskim pravima koji se bavi pravima žena i odgovornostima država da ih osiguraju, uključujući i pravo žena da budu slobodne od nasilja. CEDAW je relevantan u borbi za zaustavljanje nasilja prema ženama, uključujući i rješavanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja tokom perioda sukoba.
- **CEDAW Opšta preporuka br. 19: Nasilje prema ženama,¹¹** usvojena na Jedanaestoj sjednici Komiteta za uklanjanje svih oblika diskriminacije prema ženama 1992. godine, predviđa da "Ratovi, oružani sukobi i okupacije teritorija često dovode po povećanja prostitucije, trgovine ženama i seksualnih napada na žene, što traži posebne zaštitne i kaznene mjere." (čl. 6.16)
- Komitet za uklanjanje diskriminacije prema ženama je na četrdeset i sedmoj sjednici 2010. godine odlučio u vezi sa članom 21 Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama da usvoji **Opštu preporuku br. 30 o ženama u sprečavanju sukoba, u situacijama u sukobima i nakon sukoba.**¹² Zaštita ženskih ljudskih prava, unapređenje suštinske rodne ravnopravnosti prije, tokom i nakon sukoba i da različita ženska iskustva budu u potpunosti integrisana u sve procese izgradnje mira, stvaranja mira i obnove su važni ciljevi Konvencije.
- **Pekinška platforma za akciju iz 1995. godine** – Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, usvojene jednoglasno od strane 189 zemalja na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama 1995. godine se smatra najsveobuhvatnijim globalnim okvirom javne politike za ženska prava. Ona prepoznaje ženska prava kao ljudska prava i uspostavlja sveobuhvatnu mapu puta za postizanje jednakosti žena i muškaraca, sa konkretnim mjerama i mjerljivim ishodima u nizu pitanja koja utiču na žene i djevojčice. Ovi ishodi su podijeljeni u 12 međusobno povezanih oblasti, uključujući i nasilje prema ženama i djevojčicama, oružani sukob, promociju napretka žena i ženska ljudska prava. U svom Strateškom cilju D, Akcioni plan poziva države da preduzmu integrisane mjere kako bi spriječile i uklonile nasilje prema ženama, naročito onim koje su pogođene ratom; i u Strateškom cilju E, ohrabruje "na puno poštovanje normi međunarodnog humanitarnog prava u oružanim sukobima i preduzimanje svih potrebnih mjera da se zaštite žene i djeca, naročito od silovanja, prisilne prostitucije i bilo kojeg drugog oblika nedoličnog napada."¹³
- **Rezolucije Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija o ženama, miru i sigurnosti** – od 2000. godine, Savjet bezbjednosti je usvojio 10 rezolucija o ženama miru i sigurnosti (WPS): rezolucije Savjeta bezbjednosti (SCR) 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2008), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019) i 2493 (2019). Ove rezolucije imaju za cilj osnaživanje učešća žena u donošenju odluka, sprečavanje sukoba, rješavanje sukoba i oporavak nakon sukoba, kao i

10 Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama (1979). <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>

11 CEDAW Opšta preporuka br. 19: Nasilje prema ženama (1992). [https://www.legal-tools.org/doc/f8d998/pdf/&ved=2ahUKewi4r8KY2dX#:~:text=Specific%20recommendations&text=\(b\)%20States%20parties%20should%20ensure,should%20be%20provided%20for%20victims](https://www.legal-tools.org/doc/f8d998/pdf/&ved=2ahUKewi4r8KY2dX#:~:text=Specific%20recommendations&text=(b)%20States%20parties%20should%20ensure,should%20be%20provided%20for%20victims)

12 Opšta preporuka br. 30 o ženama u sprečavanju sukoba, u situacijama u sukobima i nakon sukoba, Komitet za uklanjanje diskriminacije prema ženama (2013). <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CEDAW/GComments/CEDAW.C.CG.30.pdf>

13 Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995). str. 60. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

sprečavanje i zaustavljanje rodno zasnovanog i seksualnog nasilja u sukobima. Ove rezolucije¹⁴ (naročito SCR 1325, SCR 1820 i SCR 1888) koje su po prvi put prepoznale da seksualno nasilje, kada je široko rasprostranjeno, sistemsko i korišteno kao ratna taktika, predstavlja prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti, te su formirale osnovu za mnoge državne politike i akcione planove u područjima zahvaćenim sukobima.

- **Rezolucija Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1325** usvojena 31. oktobra 2000. godine, se bavi nesrazmjernim i jedinstvenim uticajem oružanog sukoba na žene. Ona prepoznaje potcijenjene i nedovoljno iskorištene doprinose žena u oblasti sprečavanja sukoba, održavanja mira, rješavanja sukoba i izgradnje mira. Rezolucija naglašava važnost ravnopravnog i punog učešća žena kao aktivnih sudionica u miru i sigurnosti.
  - **Rezolucija Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1820** usvojena 19. juna 2008. godine, prepoznaje seksualno nasilje kao oružje i taktiku rata. Ona napominje da silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja mogu predstavljati ratni zločin, zločin protiv čovječnosti ili konstitutivni čin u pogledu genocida. Rezolucija poziva da se provede posebna obuka trupa o sprečavanju i reagovanju na seksualno nasilje i da se žene angažuju u mirovnim operacijama.
  - **Rezolucija Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1888** usvojena 30. septembra 2009. godine dodatno ističe da seksualno nasilje pogoršava oružani sukob i ometa međunarodni mir i sigurnost. Rezolucija poziva rukovodeće strukture da se angažuju na problemu seksualnog nasilja u sukobu i raspoređivanje ekspertskeg tima u slučajevima seksualnog nasilja.
-
- **Svjetski samit Ujedinjenih nacija 2005 – Milenijumski razvojni ciljevi (MDGs – Milenijumska deklaracija Ujedinjenih nacija**, potpisana u septembru 2000. godine, obavezuje svjetske lidere na borbu protiv siromaštva, gladi, bolesti, nepismenosti, degradacije životne sredine i diskriminacije protiv žena. Milenijumski razvojni ciljevi uspostavljaju nekoliko snažnih poveznica sa zaustavljanjem nasilja prema ženama i djevojčicama u situacijama oružanog sukoba – “Mi snažno osuđujemo sva kršenja ljudskih prava žena i djevojčica u situacijama oružanog sukoba i korištenje seksualnog iskorištavanja, nasilja i zlostavljanja, i obavezujemo se na razradu i primjenu strategija za izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju, njegovom sprečavanju i kažnjavanju.”¹⁵
  - **Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)**¹⁶, usvojena od Komiteta ministara Savjeta Evrope u aprilu 2011. godine, je revolucionarni, pravno obavezujući međunarodni ugovor koji ima za cilj iskorjenjivanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Konvencija – nastala kao rezultat rada Savjeta Evrope na praćenju nasilja prema ženama i djevojčicama, identifikovanju nedostataka u zakonodavstvu i pronalaženju najboljih praksi – pokriva širok spektar mjera, uključujući obaveze koje se kreću od podizanja svijesti i prikupljanja podataka, do zakonodavnih mjera inkriminisanja različitih oblika nasilja. Istanbulska konvencija se primjenjuje u vremenima mira i situacijama oružanog sukoba (čl. 2.(2)) i prepoznaje kontinuirano kršenje ljudskih prava tokom oružanih sukoba koje utiče na civilno stanovništvo, naročito žene, u formi rasprostranjenog i sistematskog silovanja i potencijala za povećano rodno zasnovano nasilje tokom i nakon sukoba (Preambula).

14 Međunarodna liga žena za mir i slobodu (n.d.) *O ženama, miru i sigurnosti u Savjetu bezbjednosti*. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <https://www.peacewomen.org/security-council/WPS-in-SC-Council>

15 Generalna skupština Ujedinjenih nacija (2005). *A/RES/60/1*, str. 26. Ishod Svjetskog samita. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

16 Savjet Evrope (2011). *Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici*. <https://rm.coe.int/168008482e>

■ Međunarodno krivično pravo

Međunarodno krivično pravo se vezuje za zločine kao što su ratni zločini, zločini protiv čovječnosti i genocid. Rimski statut iz 1998. godine uspostavlja stalni Međunarodni krivični sud (MKS), prepoznaje silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju i druge oblike seksualnog nasilja uporedive težine, kao zločine protiv čovječnosti (§.7.1.g) i ratne zločine (§.8.2.e).¹⁷

Uprkos značajnom povećanju pravne zaštite žena tokom oružanih sukoba prema međunarodnom pravu, žene i dalje doživljavaju kršenja i zloupotrebe njihovih ljudskih prava. Seksualno nasilje je još uvijek široko rasprostranjeno u većini područja zahvaćenih sukobom. Odgovornost počinitelaca i pristup pravdi za preživjele ostaju izuzetno ograničeni. Žene nastavljaju biti podzastupljene na pozicijama odlučivanja, snagama sigurnosti i očuvanja mira, kao i uopšte u političkim i mirovnim procesima.¹⁸ Primjena pravila koje su države članice uspostavile u međunarodnim pravnim dokumentima varira i na njih u velikoj mjeri utiču domaća politička podrška, društveni stavovi, angažovanje civilnog društva i budžetska podrška. Jedan od snažnih mehanizama za primjenu Agende o ženama, miru i sigurnosti (WPS) i transformisanje normativnih standarda u akcije koje će se sprovoditi na terenu su nacionalni akcioni planovi (NAPs) za Rezoluciju Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1325. Međutim, adekvatno finansiranje za provođenje nacionalnih akcionih planova i Agende o ženama, miru i sigurnosti uopšte ostaje i dalje značajan izazov. Od 103 zemlje koje su usvojile nacionalne akcione planove za primjenu Rezolucije Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1325, samo 35 zemalja (36%) su izdvojile budžete za njihovu primjenu.¹⁹ Radi toga je od naročite važnosti razvijanje jasnih strategija odgovora na ovaj izazov.

17 Ujedinjene nacije (1998). *Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda*. Rim. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

18 Globalna mreža graditeljica mira (2017). *Nema novca, nema NAP-a: Priručnik za obračun troškova i budžetiranje nacionalnih akcionih planova za Rezoluciju Saveta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1325*, str. 14. Njujork, SAD. https://gnwp.org/wp-content/uploads/GNWPCostingBudgeting-Manual_Eng_4web.pdf

19 Međunarodna liga žena za mir i slobodu. *Nacionalni akcioni planovi: na prvi pogled*. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://1325naps.peace-women.org/>

3 Ključni akteri odgovorni za zaštitu žena i djevojčica tokom i nakon rata

---

Ključni akteri odgovorni za zaštitu žena i djevojčica tokom i nakon rata su **vladina tijela, javne institucije i organizacije civilnog društva** koji su ovlašteni da realizuju mjere i politike usmjerene na sprečavanje i suzbijanje svih oblika nasilja prema ženama i djevojčicama unutar sistemskog odgovora jedne zemlje.

Iskustva rata u Bosni i Hercegovini su pokazala **da je formalni sistem zaštite nedovoljan**. Ukoliko žene prijavljuju rodno zasnovano nasilje tokom sukoba, one se suprostavljaju patrijarhalnim normama i stereotipnim očekivanjima uloga žena i muškaraca u društvu. One često optužuju muškarce koji su zloupotrijebili politički i društveni trenutak i počinili zločin protiv žena. Isti muškarci koji su počinili rodno zasnovano nasilje su veoma često i počinioi drugih ratnih zločina i ponekad se smatraju herojima u svojoj lokalnoj zajednici. Radi toga, kao i zbog nedostatka priznavanja žena, možemo smatrati da je prijavljivanje rodno zasnovanog nasilja tokom sukoba više od prijavljivanja krivičnog djela: ono predstavlja političku intervenciju, poziv na odgovornost onih koji su zloupotrijebili politički i društveni trenutak i počinili zločin protiv tijela i integriteta žena.

Pored institucionalnog okvira, odgovor na rodno zasnovano nasilje tokom i nakon rata takođe zahtijeva razvoj **mreže ženske solidarnosti**, koja će raditi u pravcu uspostavljanja društvene klime u kojoj su žene zaštićene od vidljivog i nevidljivog nasilja i kršenja njihovih osnovnih ljudskih prava. Zaštita žena od nasilja mora uključivati odgovore prilagođene društvenom i kulturološkom kontekstu u kojem se nasilje dešava. Zaštita treba uključivati različite oblike nasilja, uključujući i nasilje u ime prava, običaja i religije, i različite oblike diskriminacije prema ženama tokom i nakon rata. Takođe je važno uzeti u obzir karakter i trajanje rata, društveni i istorijski kontekst područja u kojem se rat vodi, kao i političko i pravno uređenje i organizaciju sistema u zemlji.

Tokom i nakon rata, od naročite je važnosti uključiti odgovorne aktere, kao što su vladina tijela, državna, regionalna i lokalna vijeća/skupštine i administracije, državne institucije za zaštitu ljudskih prava i organizacije civilnog društva u procese **razvoja i primjene mjera zaštite za žene i djevojčice, na osnovu trenutnih potreba** i principa zaštite zasnovanih na demokratiji i poštovanju osnovnih ljudskih prava.

Ključni odgovorni akteri trebaju procijeniti potrebe žrtava u svijetlu svih relevantnih ratnih i poslijeratnih okolnosti, kako bi odluke bile odgovarajuće i zasnovane na stvarnim potrebama preživjelih nasilja. Ovaj pristup treba biti zasnovan na osiguravanju sprečavanja ponavljanja nasilja, zaštite žrtava od dalje viktimizacije, procesuiranja krivičnih djela i reparacija.

Žene koje su izložene rodno zasnovanom nasilju tokom rata, naročito žene žrtve seksualnog nasilja, trebaju dobiti senzibilisanu zaštitu od ključnih aktera. Ova zaštita ne može zavisiti od spremnosti žrtve da prijavi nasilje zvaničnim institucijama i da svjedoči u postupku. Ključni akteri moraju biti spremni da zaštite i podrže žene ukoliko one zatraže pomoć pod bilo kojim okolnostima.

Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)²⁰ poglavlje koje reguliše Zaštitu i podršku žrtvama nasilja, naglašava da svi oblici nasilja obuhvaćeni ovom Konvencijom ne prestaju tokom oružanog sukoba ili perioda okupacije. Nastavak primjenjivosti Konvencije tokom oružanog sukoba je osigurana, uz principe međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog krivičnog prava. Odredbe Istanbulske konvencije prepoznaju ključne aktere i principe podrške i zaštite kroz **obavezivanje država članica da zaštite žene i djevojčice od nasilja tokom i nakon rata i osiguraju međusobnu saradnju i koordinaciju u pružanju podrške i zaštite žrtvama i svjedokinjama svih oblika nasilja**. Sljedeći mehanizmi su

---

20 Savjet Evrope (2011). *Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*. <https://rm.coe.int/168008482e>

naročito naglašeni: pravosuđe, javni tužioci, tijela koja primjenjuju zakon, lokalni i regionalni organi vlasti, nevladine organizacije i druge relevantne organizacije.

Istanbulska konvencija pojašnjava da je lista aktera koji mogu biti uključeni u podršku i zaštitu otvorena, kako bi se omogućila saradnja sa bilo kojom drugom organizacijom koju država članica smatra relevantnom. Termin "mehanizam" se vezuje za bilo koju formalnu ili neformalnu strukturu, kao što su usaglašeni protokoli, okrugli stolovi ili bilo koji drugi metod koji omogućava saradnju veće grupe stručnjaka i stručnjakinja korištenjem standardizovanog pristupa. Mehanizam ne traži uspostavljanje zvaničnog tijela ili institucije.

Takođe je naglašena **važnost mogućnosti upućivanja žrtava da kontaktiraju specijalizovane servise podrške**, kao što su sklonište ili krizni centar za žrtve silovanja i seksualnog nasilja, koje često vode nevladine organizacije. Ovi servisi će pružiti podršku žrtvama kroz omogućavanje zdravstvene zaštite, prikupljanje forenzičkih podataka ukoliko je potrebno, psihološko i pravno savjetovanje i preduzimanje narednog koraka koji često podrazumijeva rad sa pravosuđem.

Žrtve seksualnog nasilja (SN) trebaju uživati posebnu pažnju u vezi sa podrškom i zaštitom, naročito u postupcima pred pravosudnim institucijama u kojima se pojavljuju kao svjedokinje. Prema Evropskom sudu za ljudska prava, žrtve imaju veću potrebu za zaštitom zbog stigmatizacije u društvu. Svjedočenja su često bolna i retraumatizirajuća za žrtve.

Pravosudne institucije su važni akteri u osiguravanju kažnjavanja počilaca ratnih zločina, što predstavlja neku vrstu moralne pobjede i zadovoljenja pravde za žrtve, ali takođe i u sprečavanju ponavljanja nasilja prema ženama i djevojčicama. Time se vraća samopouzdanje žrtvama, povećavaju mogućnosti za njihovo produktivnije uključivanje u društvene tokove, kao i stvaraju preduslovi za život slobodan od bilo kakvog straha i pritiska. Ovo je od naročite važnosti za žrtve koje imaju važnu ulogu u procesuiranju počilaca i osumnjičenih za ratne zločine. Kako bi ovaj proces bio što efikasniji i efektivniji, žrtve trebaju podršku u pristupu pravdi. Različiti oblici podrške žrtvama bilo kojeg oblika zlostavljanja su nužne aktivnosti za sve segmente društva.

4 Uticaj rata na žene i djevojčice

Posljedice rata na žene i djevojčice i intersekcionalne dimenzije nasilja prema ženama

Rat i sukobi pogađaju žene, muškarce, dječake i djevojčice na drugačiji način. Mogu se razlikovati po uzroku i obimu, ali efekti sukoba na žene imaju sličnosti širom svijeta. Široko je prepoznat negativan uticaj sukoba na rodno odnose, posebno na žene. Trenutni rat u Ukrajini je takođe pokazao da dugoročno i kratkoročno povrijeđuje žene i djevojčice više nego pogađa ostalu populaciju.²¹ Žene i djevojčice pate ne samo od neposrednih efekata rata i sukoba, već i već i od njegovih nusproizvoda.

Tokom rata, žene preuzimaju sve rizike i odgovornosti da spasu djecu i porodice i prisiljene su da napuste njihove domove, što ih odvaja od njihovih mreža podrške. Prema UNHCR-u, Agenciji Ujedinjenih nacija za izbjeglice, **više od polovine od 80 miliona raseljenih ljudi na planeti su žene i djeca**, što je situacija koja povećava rizik od rodno zasnovanog nasilja, uključujući i seksualno nasilje. Nalazi Ujedinjenih nacija sugerišu da je najmanje jedna od pet žena izbjeglica u složenim humanitarnim okruženjima iskusila seksualno nasilje; međutim, stvarne brojke su veoma vjerovatno i više budući da se podaci o seksualnom i rodno zasnovanom nasilju u humanitarnim kontekstima i dalje nedovoljno prijavljuju.²² U situaciji sukoba, žene često putuju na velike udaljenosti zbog hrane, vode, ogrijeva, medicinske njege, brige za njihove porodice, što povećava rizik od napada, izloženosti seksualnom nasilju ili povredama od nagaznih mina.

Rodno zasnovano nasilje i rat su nesumnjivo povezani, pri čemu su žene i djeca izloženi fizičkom seksualnom, verbalnom i psihičkom zlostavljanju u vremenima sukoba. Prema UNHCR-u, u 2020. godini, 87% žena u Avganistanu je iskusilo najmanje jedan oblik rodno zasnovanog nasilja, dok je 62% iskusilo psihičko, fizičko i seksualno nasilje.²³ Tokom sukoba, kada su formalne zdravstvene i psihosocijalne službe često ozbiljno ugrožene a sistemi podrške u zajednici slabi, posljedice nasilja mogu biti još razornije za žene. Silovanje i seksualno nasilje nad ženama su takođe prepoznati kao vojna taktika i oružje rata, kao što je objašnjeno u slijedećem potpoglavlju.

Povećana ranjivost žena i djece: kako su muškarci odsutni u borbama, često ubijeni ili nestaju tokom sukoba, žene postaju nositeljice domaćinstva i hraniteljice, preuzimajući odgovornost za zarađivanje sredstava za život, budu aktivnije van kuće i preuzimaju nove uloge kako bi preživjele. One se bore za poslove i načine da zarade novac, što dovodi do unutrašnje i spoljašnje migracije, pri čemu žene teže da zauzmu poslove u neformalnom sektoru bez ikakve socijalne zaštite, što ih čini još ranjivijim. Ovo takođe povećava rizike od trgovine ljudima. Osim toga, ovo negativno utiče na djecu koja ostaju bez dovoljno roditeljskog staranja, što utiče na njihov školski uspjeh i psihološko stanje.²⁴

Veze između sukoba i trgovine ljudima: ljudi koji pokušavaju da pobjegnu iz ratne zone i napuštaju svoje domove su izuzetno ranjivi i izloženi mnogo većem riziku od trgovine ljudima. Lica čiji identitet i putne isprave su ostali u zonama sukoba ili su im oduzeti i izgubljeni tokom putovanja u prenatrpanom prevozu ili borave u kolektivnim punktovima/izbjegličkim kampovima, mogu lako postati žrtve trgovine ljudima. Izbjeglice i raseljena lica su u riziku od toga da budu podvrgnuti prisilnom radu i prisilnoj prostituciji, trgovini organima, itd.

21 Machani, A. (2022). *Rat u Ukrajini će najviše pogoditi žene i djecu*. Pregled svjetske politike. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.world-politicsreview.com/articles/30381/for-children-and-women-war-s-impact-is-disproportionately-high>

22 Ured Ujedinjenih nacija za koordinaciju humanitarnih aktivnosti (2019). *Globalni humanitarni pregled*, str.17. <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/GHO2019.pdf>

23 Cone, D. (2021). *Žene i djevojčice Avganistana pod direktnom prijetnjom: odgovornost zaštite i pomoći je tek početak*, str.9. Refugees International. <https://bit.ly/30msCAb>

24 Gassmann, F., Siegel, M., Vanore, M., Waidler, J. (2017). *Otkrivanje veze između migracije roditelja i dobrobiti djece*. Springer. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12187-017-9461-z.pdf>

Osim toga, **biti žena ili djevojčica se ukršta sa drugim faktorima rizika, kao što su dob, invaliditet, seksualna orijentacija i etnička pripadnost**, gdje izloženost nasilju i nivo ranjivosti mogu biti još veći.

Biti adolescentkinja ili dijete povećava rizik od nasilja tokom kriznih situacija, kao što je oružani sukob. Zbog uzrasta i spola, djevojčice mogu biti eksploatisane, uznemiravane ili zlostavljane od strane članova porodice, vojske, oružanih grupa, policije, mirovnih snaga i humanitarnih radnika.²⁵ Štaviše, tokom oružanog sukoba, strukture podrške i zaštite u zajednici su značajno oslabljene i ranjivost djevojčica se značajno povećava sa:

- **Nedostatak pristupa školi i obrazovanju:** na početku krize, djevojčice su prve koje u svojim zajednicama napuštaju školu i posljednje se vraćaju u škole kada se kriza okonča. Tokom nasilnih sukoba, "djevojčice imaju 2.5 puta veće šanse da budu van škole nego dječaci". U izbjegličkim i zajednicama domaćina, finansijski teret raseljenja znači da je veća vjerovatnoća da će porodice ponekad plaćati obrazovanje svog sina nego svoje kćerke.²⁶
- **Rani brakovi:** Zbog uništene ekonomije, siromaštva i gladi izazvane ratom, roditelji mogu udati djevojke u ranoj mladosti da bi stekle miraz ili samo da bi se oslobodile dodatnih usta koja je potrebno hraniti.²⁷ Više od polovine od 20 zemalja sa najvećom stopom dječijih brakova je ranjivo ili pogođeno sukobom.²⁸ Djevojčice koje se udaju prije 18 godine života češće napuštaju školu i doživljavaju nasilje u porodici ili se mogu suočiti sa znatno većim rizikom od umiranja od komplikacija tokom trudnoće i porođaja.²⁹
- **Povećane domaće obaveze:** "Adolescentkinje i ženska djeca mogu da preuzmu povećanu odgovornost u porodici tokom krize, brigu o mlađoj braći i sestrama, upravljanje domaćinstvima ako su roditelji odsutni ili su ubijeni tokom rata."³⁰

Starije žene se takođe mogu susresti sa povećanim rizikom od nasilja tokom sukoba i kriznih situacija. Pored starosti, nedostatka pokretljivosti i slabog zdravlja, starije žene bi se mogle suočiti sa:

- **Veći rizik od siromaštva:** Zbog nesposobnosti za rad ili neorganizovanih penzionih šema.
- **Potrebe za zdravlje i ishranu:** Kako su zdravstvene i druge socijalne usluge poremećene, veća pažnja može biti usmjerena na potrebe mlađih osoba nego starijih žena u pogledu pravilne ishrane, zdravstvene zaštite i skloništa.
- **Samoća i nezaštićenost:** Stariji ljudi često ostaju kod kuće u vrijeme rata. Neki ostaju jer ne žele da budu teret svojim porodicama ili jednostavno zato što žele da zaštite svoje domove. Ako ostanu sami, mogli bi se suočiti sa rizicima od zlostavljanja, uključujući seksualno nasilje između ostalih i od strane boraca, lokalnih bandi ili agresivnih članova zajednice. Seksualno nasilje nad starijim ženama je rasprostranjeno, ali se i dalje uglavnom ignoriše zbog pogrešnih pretpostavki da seksualnost i seksualno nasilje nestaju sa godinama³¹

25 Siddiqi, A. (2012). *Propuštanje hitne pomoći: prebacivanje paradigme za pomoć na adolescentkinje*. Koalicija za adolescentkinje. Snaga mladih. <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/1-Missing-the-Emergency-Shifting-Paradigm-on-Adolescent-Girls.pdf>

26 Simpson, G. (2018). *Mir koji nedostaje: nezavisna studija napretka o mladima, miru i sigurnosti*, str.92. UNFPA i PBSO. <https://www.youth4peace.info/system/files/2018-10/youth-web-english.pdf>

27 Human Rights Watch (2016). *Zustavljanje dječijih brakova: postizanje obećanja Globalnih razvojnih ciljeva djevojčicama*. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/africa#55d888>

28 Statistica (2021). *Zemlje sa najvećim stopama dječijih brakova od 2021*. Statistica odjel za istraživanja. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.statista.com/statistics/1226532/countries-with-the-highest-child-marriage-rate/#:~:text=Niger%20has%20the%20highest%20child,63%20percent%20to%2068%20percent>

29 Jednaki svuda (2022). *5 načina na koji sukob sprečava djevojčice i žene da budu jednake svuda*. Fondacija Ujedinjenih nacija. Pristupljeno 8. septembra 2022. https://equaleverywhere.org/story/5-ways-conflict-prevents-girls-and-women-from-being-equal-everywhere/?utm_source=LinkedIn&utm_medium=Organic&utm_campaign=EqualEverywhere<https://www.unhcr.org/be/wp-content/uploads/sites/46/2020/07/Global-Trends-Report-2019.pdf>

30 Siddiqi, A. (2012). *Propuštanje hitne pomoći: prebacivanje paradigme za pomoć na adolescentkinje*. Koalicija za adolescentkinje. Snaga mladih. <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/1-Missing-the-Emergency-Shifting-Paradigm-on-Adolescent-Girls.pdf>

31 Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija (2022). *Stručnjaci UN-a pozivaju države da adresiraju nasilje, zlostavljanje i zane-marivanje starijih žena*. UN. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.ohchr.org/en/taxonomy/term/824>

- **Izolacija:** Stariji ljudi često nisu u stanju da pobjegnu od sukoba i mogu ostati sami bez porodice ili "izgubiti članove porodice tokom rata, tako da im sistemi podrške na koje su se često oslanjali prije sukoba možda više nisu dostupni."³² Oni ostaju izolovani i odsječeni od podrške, uključujući pristup lijekovima i hrani.

Djevojčice i žene sa invaliditetom se takođe suočavaju sa povećanim rizikom od zlostavljanja tokom rata i sukoba. Svjetska zdravstvena organizacija procjenjuje da 15% bilo koje populacije čine osobe sa invaliditetom. Procjenjuje se da su 12.4 miliona od 82.4 miliona ljudi koji su bili prisilno raseljeni širom svijeta krajem 2020. godine bili osobe sa invaliditetom.³³ Samo sukob može učiniti više žena mentalno i fizički onesposobljenim zbog stresa i trauma povezanih sa ratom, zločina sa kojima se suočavaju, ili kao rezultat mina, prostrjeljanih rana, požara i bombaških napada. Sukobi često pogoršavaju postojeće probleme žena sa invaliditetom, kojima možda nedostaje pristup podršci zajednice ili porodice, obrazovanju ili zdravstvenoj zaštiti, na koju su se oslanjale prije rata.

Žene i djevojke sa invaliditetom mogu da se suoče sa sljedećim izazovima tokom sukoba:

- **Ograničena mobilnost.** Ograničena mobilnost može dovesti do nemogućnosti da izbjegnu opasne situacije, pa stoga žene i djevojke sa invaliditetom mogu biti izložene većem riziku od seksualnog nasilja i silovanja.³⁴ Takođe im se može ograničiti pristup osnovnim uslugama, kao što su sklonište, hrana, voda, sanitarije, higijenski proizvodi i medicinska njega.³⁵
- Iako sve žene pate tokom sukoba, žene sa invaliditetom su generalno "podložnije fizičkom, psihičkom, seksualnom ili finansijskom nasilju, zanemarivanju, zarobljenosti i degradaciji", jer mogu imati slabije mogućnosti da pobjegnu od sukoba i brane se, ili ne mogu da pristupe mehanizmima izvještavanja i pravde.³⁶

Oružani sukob snažno utiče na prava i sigurnost lezbejki, homoseksualaca, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih (LGBTI+) osoba. Tokom oružanog sukoba, LGBTI+ osobe su često među najmanje zaštićenim grupama i "suočavaju se sa dodatnim opasnostima koje stvara nasilno okruženje i narušavanje reda i zakona"³⁷. Prema UNHCR-u, LGBTI+ osobe se suočavaju sa: "diskriminacijom, uznemiravanjem, zlostavljanjem, maltretiranjem, fizičkim, emocionalnim i seksualnim nasiljem, uključujući ubistvo, silovanje, mučenje i psihijatrijskim i psihološkim takozvanim „konverzijskim terapijama“".³⁸ Na osnovu iskustva nevladinih organizacija koje podržavaju preživjele, sljedeći rizici su uobičajeni u područjima sukoba:

32 HelpAge International (2022). *Ukrajina: stariji ljudi se suočavaju sa napuštanjem i izolacijom kako se sukob sa Rusijom zaoštrava*. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.helpage.org/newsroom/latest-news/ukraine-older-people-face-abandonment-and-isolation-as-conflict-with-russia-intensifies/>

33 Portal podataka o migracijama (2022). *Invalidnost i mobilnost ljudi*. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.migrationdataportal.org/themes/disability-and-human-mobility#foot>

34 UN Women (2013). *Nasilje prema ženama u konfliktnim, postkonfliktnim i vanrednim situacijama*. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://endvawnow.org/en/articles/1483-introduction.html>

35 Women Enabled International (2021). *Prava žena i djevojčica sa invaliditetom u sukobima i humanitarnim vanrednim situacijama*. Vašington, SAD. <https://womenenabled.org/wp-content/uploads/Women%20Enabled%20International%20-%20Rights%20of%20Women%20and%20Girls%20with%20Disabilities%20in%20Conflict%20and%20Humanitarian%20Emergencies%20-%20English.pdf>

36 Ortoleva, S. (2017). *Odgovornost za žene i djevojčice sa invaliditetom u konfliktnim i kriznim situacijama: preporuke za akciju i implementaciju*. Vol.42, br.o 4. Prava invalida pod opsadom. Američka advokatska komora. https://www.americanbar.org/groups/crsj/publications/human_rights_magazine_home/2016-17-vol-42/disability-rights-under-siege/accounting-for-women-and-girls-with-disabilities-in-conflict-and/#:~:text=Although%20all%20women%20suffer%20during,less%20access%20to%20reporting%20and

37 Margalit, A. (2018). *Još uvijek slijepa tačka: Zaštita LGBT osoba tokom oružanog sukoba i drugih situacija nasilja*, str.238. Međunarodni pregled Crvenog krsta. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r39345.pdf>

38 Kancelarija Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (2021). *Globalni okrugli sto LGBTIQ+ osoba u prisilnom raseljavanju i apatridiji: Zaštita i rješenja – Dokument za diskusiju*. Ženeva, Švajcarska. <https://www.unhcr.org/publications/brochures/611e33704/2021-global-round-table-lgbtiq-persons-forced-displacement-statelessness.html>

- Kako su izvjestile organizacije civilnog društva iz Ukrajine, **pristup hormonskoj terapiji i dugim medicinskim tretmanima za LGBTI+ osobe je bio jako ograničen tokom rata.**
- **Nasilje prema LGBTI+ osobama je takođe dovelo do njihovog raseljavanja** – na primjer, sa teritorije pod kontrolom oružanih grupa u istočnoj Ukrajini. Pojedinci su posebno ciljani zbog njihove seksualne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja. Bili su primorani da napuste svoje domove nakon što su pretrpjeli zastrašivanje, pa čak i prijetnje smrću.³⁹ Osim toga, zbog problema sa dokumentacijom, **trans žene i nebinarne osobe ne mogu da napuste zemlju**, pošto su po rođenju registrovani kao “muškarci”. U nekim slučajevima, oni su čak isključeni iz evakuacije i reagovanja u hitnim slučajevima.
- **Društvena i ekonomska marginalizacija** pogoršana sukobom može prisiliti LGBTI+ osobe na seksualnu eksploataciju, gdje se suočavaju sa povećanim rizikom od zlostavljanja i nasilja – često od strane policije ili vojske koji su ih pritorili.⁴⁰
- **Nedostaje pristup rodno odvojenim skloništima, kupatilima, zdravstvenim i drugim objektima** u vrijeme rata, i oni koji se ne uklapaju u normativni muški/ženski rod ili oni koji nisu zakonski/javno priznati kao njihov identifikovani rod su isključeni iz različitih objekata. Na primjer, transrodnim ženama koje javnost ne doživljava kao žene može se uskratiti pristup sigurnom skloništu ili mogu biti primorani da dijele sklonište sa muškarcima. Ovo povećava njihov rizik od napada, uznemiravanja i zlostavljanja.⁴¹

Da bi se spriječilo i adekvatno odgovorilo na rodno zasnovano nasilje tokom rata i sukoba, ključno je razumijeti kako ono utiče na grupe različito u zavisnosti od njihovog pola, rase, starosti i invaliditeta, između ostalih faktora.

Tipični oblici rodno zasnovanog nasilja tokom i nakon rata

Termin rodno zasnovano nasilje se odnosi na nasilje prema ženama i djevojčicama, ali i na određene oblike nasilja prema muškarcima i dječacima, kao i prema lezbejkama, homoseksualcima, biseksualnim, transrodnim i interseksualnim osobama koje je “vođeno željom da kazni one za koje se smatra da prkose rodnim normama.”⁴²

Najčešći primjeri rodno zasnovanog nasilja su seksualno i porodično nasilje, seksualna eksploatacija i trgovina ljudima, prisilni brak i trudnoća, i tradicionalne prakse koje nanose štetu, kao što je genitalno sakaćenje žena, ubistva iz časti i nasljeđivanje udovica.⁴³ Ovo poglavlje se fokusira na neke od najčešćih oblika rodno zasnovanog nasilja tokom i nakon sukoba.

39 Bond, K., Vlasova, A. (2017). *Homoseksualci i raseljeni na prvoj liniji ukrajinskog sukoba*. UNHCR, Donjeck. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.unhcr.org/news/stories/2017/9/597ef1fc4/gay-displaced-frontlines-ukraines-conflict.html>

40 McMillan, K., Worth, K. (2011). *Seksualni radnici i prevencija HIV-a na Fidžiju – nakon Uredbe o zločinima na Fidžiju 2009*. Međunarodna grupa za istraživanje HIV-a, UNSW, Sidnej, Australija. <https://www.aidsdatahub.org/sites/default/files/resource/sex-workers-and-hiv-prevention-fiji-2009.pdf>

41 Knight, K., Sollom, R. (2012). *Učiniti programe smanjenja rizika od katastrofa i programe pomoći LGBTI uključivim: primjeri iz Nepala*. Broj 55. Magazin humanitarna razmjena. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://odihpn.org/publication/making-disaster-risk-reduction-and-relief-programmes-lgbti-inclusive-examples-from-nepal/>

42 Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija (2011). *Diskriminatorni zakoni i prakse i akti nasilja protiv pojedinaca na osnovu njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta: izvještaj Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija*. https://digitallibrary.un.org/record/719193/files/A_HRC_19_41-EN.pdf?ln=en

43 GBV AoR (2010). *Priručnik za koordiniranje intervencija na rodno zasnovano nasilje u humanitarnim okruženjima*. UNHRC. <https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/51689/Gender-based+Violence+Area+of+Responsibility+Working+Group%2C+Handbook+for+Coordinating+Gender-based+Violence+Interventions+in+Humanitarian+Settings%2C+2010/b16ef95e-b68f-432e-a79e-84ef91773ba7>

■ Nasilje u porodici tokom i nakon rata

Ratne okolnosti se ne posmatraju kao uzrok nasilja u porodici, ali **učestće u ratnim sukobima i izloženost ratnoj traumi može biti "okidač" za nasilne epizode i doprinijeti povećanju intenziteta i razmjera nasilja u porodici.** Neki od faktora koji doprinose porastu nasilja u porodici tokom rata su strah i neizvjesnost; socio-ekonomska nestabilnost; narušavanje uspostavljene porodične dinamike odnosa; povećana upotreba alkohola i droga; lak pristup različitim vrstama oružja; pojava posttraumatskog stresnog sindroma; i kontekst građanskih ratova u kojima su muškarci pretežno uključeni i nepripremljeni za ratna iskustva.

Uobičajena je praksa da se muškarci direktno vraćaju svojim kućama sa ratišta, noseći sa sobom sva iskustva oružanog sukoba i ratne traume. Veliča se njihovo ratno djelovanje i doprinos u odbrani porodice i domovine, povećava se tolerancija na agresivno ponašanje, emocionalne manipulacije i ucjene. Često postaju agresivniji prisvajanjem većeg prava na vlast nad majkama, suprugama i sestrama, što doprinosi nejednakoj raspodjeli moći unutar porodice i produbljuje uzroke nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Žene se vraćaju tradicionalnoj ulozi njegovateljica djece, starih i nemoćnih, a vrednuju se po količini tereta koji nosi porodica. Zbog nepostojanja posebnih strategija rehabilitacije i reintegracije, žene moraju brinuti o članovima porodice koji su se borili, koji mogu imati psihičke ili fizičke traume kao rezultat oružanog sukoba.

Tokom rata često je prisutna i politička propaganda usmjerena direktno na porodicu, prije svega na žene. Ova propaganda poziva na povećanje nataliteta u korist takozvane otadžbine, što porodice u kojima je prisutno nasilje stavlja u povećani rizik od seksualnog nasilja i silovanja u braku, a ženama otežava pristup reproduktivnom zdravlju i pravima, kao što su bezbjedna kontracepcija i abortus.

■ Seksualno nasilje kao oružje rata

Seksualno nasilje u sukobu vidimo kroz rodni objektiv. To znači da razumijemo da je 'oružavanjem' rodni uloga stanovništvo podložnije seksualnom nasilju kao oružju rata i veća je vjerovatnoća da će ova vrsta nasilja biti počinjena .⁴⁴

– Fondacija Mukvege

Prema međunarodnom pravu i radu Ujedinjenih nacija, možemo razlikovati osam različitih oblika seksualnog nasilja u sukobu:

- Silovanje

- Seksualno ropstvo

- Prostitucija

- Prisilna trudnoća

- Prisilni abortus

- Prisilna sterilizacija

- Prisilni brak

- I bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja slične težine.

---

44 Fondacija Dr. Denis Mukvege (n.d.). *Oblici seksualnog nasilja*. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.mukwegefoundation.org/the-problem/rape-as-a-weapon-of-war/forms-sexual-violence/>

Osim toga, seksualno nasilje u sukobu može biti aspekt drugih zločina, kao što je trgovina ljudima, kada su počinjeni tokom rata i u svrhu seksualne eksploatacije.⁴⁵

Sva gore pomenuta zlostavljanja imaju za cilj da poniže i unište seksualni dignitet i autonomiju žrtve, da unište društveno tkivo porodica i zajednica. Žrtve ratnog seksualnog nasilja su uglavnom žene i djevojčice. Čak i ako se seksualizovano nasilje tokom rata i sukoba koristi i protiv muškaraca, to i dalje vrše muškarci i ono predstavlja izraz dominacije i nesrazmjerne moći koja se ispoljava u patrijarhalnim društvima. Muškarci takođe siluju dječake i druge muškarce kako bi im simbolički i fizički 'oduzeli muškost'.⁴⁶

Feminističke akademkinje su bile pionirke koje su seksualno nasilje posmatrale kao oblik društvene moći koju karakteriše dinamika roda i politički čin koji je umetnut u javnu sferu. Feminističke naučnice su, umjesto da stave rodno zasnovano nasilje u okvir skrivenog privatnog života, pokazale povezanost između seksualnog nasilja i istorije rata i tvrdile da je silovanje politički oblik agresije i oružje rata.⁴⁷

■ "Silovanje je jeftinije od metaka"⁴⁸

Silovanje je vršeno protiv žena i djevojčica otkad ljudi žive na Zemlji. Djela seksualnog nasilja su citirana u istorijskim dokumentima, uključujući različite religijske radove, prikazivana su u skulpturama i umjetničkim djelima. Međutim, ono što je novo je njegova sistematska i institucionalizovana upotreba u ratovima. Statistika je šokantna: u Ruandi je između 100.000 i 250.000 žena silovano tokom tromjesečnog genocida 1994. godine; više od 60.000 žena je silovano tokom građanskog rata u Sijera Leoneu (1991–2002); preko 40.000 u Liberiji (1989–2003); do 60.000 u bivšoj Jugoslaviji (1992–1995); i najmanje 200.000 u Demokratskoj Republici Kongo (DRC) od 1998.⁴⁹ 2010. godine, Časopis Američkog medicinskog udruženja je objavio studiju u kojoj se tvrdi da je blizu 40% žena u DRC bilo silovano barem jednom u životu, dok je 2011. godine Njujork Tajms objavio da je svakog minuta jedna žena silovana u DRC.⁵⁰

Ovo dokazuje status ratnog seksualnog nasilja kao društvenog ponašanja, koje je strukturalno, postojano i funkcionalno. Kako kaže Skjelsbek, "suviše je rasprostranjeno, prečesto i naizgled previše proračunato i efikasno da ne bi bilo dio veće političke šeme i stoga oružje rata."⁵¹ Toliko često da je fraza "silovanje je jeftinije od metaka" kružila čak i među academicima i profesionalnim krugovima kako bi se izrazila instrumentalna priroda ratnog silovanja koje koriste zaraćene strane.⁵²

Tokom rata u Ukrajini već su registrovani brojni slučajevi silovanja ukrajinskih žena i djevojaka od strane ruskih trupa. Među svjedočanstvima koje su prikupili istražitelji su grupna silovanja, napadi na nišanu i silovanja počinjena pred djecom.

45 Fondacija Dr. Denis Mukvege (n.d.). *Oblici seksualnog nasilja*. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.mukwegefoundation.org/the-problem/rape-as-a-weapon-of-war/forms-sexual-violence/>

46 Medica Mondiale (n.d.). *Seksualizirano nasilje tokom rata*. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://medicamondiale.org/en/violence-against-women/sexualised-wartime-violence>

47 Kirby, P. (2012). *Kako je silovanje oružje rata? Feministički međunarodni odnosi, modeli kritičkog objašnjenja i studija seksualnog nasilja tokom rata*. Vol 19. Evropski časopis za međunarodne odnose.

48 Fraza je sve češća i korištena je u kampanji Amnesty International-a Silovanje je jeftinije od metaka. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <https://politicaladvertising.co.uk/2009/02/27/amnesty-rape-is-cheaper-than-a-bullet/>

49 Akcija Ujedinjenih nacija i Kancelarija specijalnog predstavnika Generalnog sekretara za seksualno nasilje u sukobu (2014). Napomena: Seksualno nasilje: Oruđe rata. Odjel za jedno informisanje. <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>

50 Rubin, R. (2019). *Za Dr. Denisa Mukvegea, dobitnika Nobelove nagrade za mir, njegove pacijentkinje motivišu i inspirišu*, str. 19-21. Vol. 321 br. 1. Američko medicinsko udruženje, SAD.

51 Kirby, P. (2012). *Kako je silovanje oružje rata? Feministički međunarodni odnosi, modeli kritičkog objašnjenja i studija seksualnog nasilja tokom rata*. Vol 19 No.4. Evropski časopis za međunarodne odnose.

52 Ibid.

Prema izjavi Katerine Čerepahe, predsjednice La Strada Ukrajine, nevladine organizacije koja podržava žrtve trgovačkih ljudima, bilo je nekoliko poziva na njihovu hitnu SOS liniju od strane žena i djevojaka koje su preživjele seksualno nasilje u ratu i koje su tražile pomoć. Nažalost, nije u svim slučajevima bilo moguće fizički pomoći preživjelima zbog borbi koje su u toku.⁵³

U dokumentu "Akcija UN-a protiv seksualnog nasilja," Ujedinjene nacije tvrde da **"silovanje počinjeno tokom rata često ima za cilj da terorize stanovništvo, rasturi porodice, uništi zajednice i, u nekim slučajevima, promjeni etnički sastav sljedeće generacije. Ponekad se takođe koristi da se žene namjerno zaraze HIV-om ili da se žene iz ciljane zajednice učini nesposobnim da rađaju djecu."**⁵⁴

Dakle, pitanje ratnog silovanja se ne može definisati kao "ženski problem" i ne može se smatrati gotovo neizbježnom "nuspojavom" rata, kako se to smatralo prije 20. vijeka.

Ono što i dalje zabrinjava jeste nekažnjivost ratnog silovanja, iako Rezolucija 1820 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, usvojena 19. juna 2008., priznaje seksualno nasilje kao oružje rata i napominje da je silovanje ratni zločin.

Često su silovatelji, kao i oni koji podstiču masovna silovanja, državni akteri i nije vjerovatno da će biti kažnjeni. Na primjer, tokom 1990-tih u Gvatemali je ubijeno 200.000 ljudi i registrovano bezbroj silovanja kao rezultat kampanja etničkog čišćenja autohtonih naroda. Slično tome, tokom rata u Bosni i Hercegovini, osnovani su 'logori za silovanje' u kojima su žene i djevojke silovane sedmicama. U svakom od tih slučajeva nekažnjivost je bila značajan razlog za njegovu široku upotrebu. Amnesty International tvrdi da većina počinitelaca postupa nekažnjeno, čineći krivično gonjenje i pravni postupak skoro nemogućim.⁵⁵

■ Seksualno nasilje od strane mirovnih snaga tokom misija

Vinica je grad u zapadnoj-centralnoj Ukrajini. Tokom nedavnog rata u Ukrajini, jedna učiteljica iz ovog grada je prijavila policiji pokušaj silovanja koji je počinio pripadnik teritorijalne odbrane. Prema njenoj prijavi, pripadnik teritorijalne odbrane ju je odvuкао u školsku biblioteku i pokušao da je siluje. Čovjek je uhapšen.⁵⁶

Koliko god da je iracionalno i kontradiktorno, rodno zasnovano nasilje i seksualni napad tokom i nakon rata ne čini samo suprostavljena zaraćena strana, već i pripadnici državnih službi odbrane i mirovnih snaga. U prijavljenom slučaju u gradu u Ukrajini, počinitelac nije bio ruski vojnik već neko na poziciji gdje je njegova odgovornost bila da zaštiti mještane i stanovnike Ukrajine od napada.

Od 2004, većina prijava i navoda o seksualnom nasilju i zlostavljanju u područjima pogođenim sukobima od strane onih koji su pozvani da zaštite lokalno stanovništvo u raznim zemljama, bila je protiv pripadnika mirovnih snaga Ujedinjenih nacija. Uglavnom su žene, djevojčice i dječaci bili meta seksualnog nasilja i krivičnih djela seksualne prirode. Prema istrazi Associated Press-a iz 2017., Ujedinjene nacije su od 2004. do 2016. primile oko 2000 navoda o seksualnom nasilju i krivičnim djelima protiv pripadnika mirovnih snaga kao počinitelaca.⁵⁷

53 McKernan, B. (2022). *Silovanje kao oružje: pojavljuje se seksualno nasilje ogromnih razmjera u Ukrajini*. Guardian. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/all-wars-are-like-this-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine>

54 Peltola, L. (2018). *Silovanje kao oružje rata i genocida: ispitivanje njegove istorijske i savremene taktičke upotrebe, efekti na žrtve, društva i psihološka objašnjenja*. CMC Viša teza. http://scholarship.claremont.edu/cmc_theses/1965

55 Amnesty International (1993). *Bosna i Hercegovina: silovanje i seksualno zlostavljanje od strane oružanih snaga*. 63/01/91 <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR63/001/1993/en/>

56 McKernan, B. (2022). *Silovanje kao oružje: pojavljuje se seksualno nasilje ogromnih razmjera u Ukrajini*. Guardian. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/all-wars-are-like-this-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine>

57 Essa, A. (2017). *Zašto neki pripadnici mirovnih snaga siluju? Puni izvještaj*. Al Jazeera. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://www.aljazeera.com/features/2017/8/10/why-do-some-peacekeepers-rape-the-full-report>

Definisani su različiti razlozi da bi se objasnilo zašto dolazi do silovanja: faktori koji stvaraju tendenciju ili želju za silovanjem, faktori koji smanjuju unutrašnje prepreke ili društvene inhibicije protiv ispoljavanja želje za silovanjem i faktori koji smanjuju sposobnost žrtve da se odupre ili izbjegne silovanje. Na osnovu ovog shvatanja, lako je vidjeti zašto kontekst očuvanja mira, gdje postoji međuigra dinamike moći, može da stvori okruženje za seksualno nasilje i silovanje. Istraživanja su takođe potvrdila ovu teoriju, pokazujući da mirovne misije UN-a mogu povećati kriminalno nasilje (posebno organizovani kriminal) u područjima pogođenim sukobima iskorištavanjem moći i uslova koji djeluju kao stabilizatori.⁵⁸

Krivična djela za koja su do sada bili optuženi pripadnici mirovnih snaga kreću se od trgovine “seksom za hranu” i trgovine ženama do silovanja pod nišanom, mučenja i ubistava.⁵⁹

Nažalost, bilo je mnogo slučajeva kada je pripadnicima mirovnih snaga, optuženim za seksualno nasilje i druge ratne zločine koje su počinili u post-konfliktnim zemljama, bilo dozvoljeno da nastave svoje angažovanje u uslovima nekažnjivosti. Mnogi zločini koje su počinili pripadnici mirovnih snaga ostaju neotkriveni i nekažnjeni. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je tek 2004. godine prepoznao razmjere problema. Od taga, uprkos preporukama Generalnog sekretara UN-a da se eliminišu seksualno nasilje i silovanje od strane pripadnika mirovnih snaga tokom njihovih misija, broj slučajeva seksualne eksploatacije, krivičnih djela i nasilja se povećao tokom godina.⁶⁰

Reakcije UN-a na seksualne zločine uglavnom su osmišljene interno, uz malo spoljašnjeg doprinosa onih koji su pogođeni zločinima – žrtava. UN opisuje krivična djela kao “seksualnu eksploataciju i zlostavljanje,” umjesto da ih označavaju kao silovanje i seksualne zločine koji moraju biti kažnjeni.⁶¹ Ujedinjene nacije su nedavno stavile fokus na ulogu pripadnika mirovnih snaga u pokušaju da adresiraju položaj žena kao i da umanje broj slučajeva seksualnog nasilja tokom održavanja mira.

Smatra se da su pripadnice mirovnih snaga sposobne da povećaju ‘civilizovano’ ponašanje tokom misija, jer se vjeruje da se bolje ponašaju i da mogu da utiču na svoje muške kolege da učine isto.⁶² Odgovor UN-a na rješavanje problema seksualnog nasilja i silovanja od strane pripadnika mirovnih snaga je nesrećan, jer jezik koji se koristi sugerije da muškarci nisu u potpunosti odgovorni za svoje postupke, a da žene imaju ulogu u ograničavanju muških tendencija za agresivno, neodgovorno i kriminogeno ponašanje i djela kao što su silovanje i seksualno nasilje.⁶³ Ovi pristupi koje su usvojile Ujedinjene nacije su pristrasni i nerazumni jer su žene ili marginalizovane ili mitizovane kao magično oruđe za medijaciju u ratu, i na taj način ne uspijevaju da adresiraju seksualno nasilje i silovanje počinjeno od strane pripadnika mirovnih snaga tokom misija.

Seksualno nasilje i silovanje tokom i nakon rata treba da se klasifikuju kao zločini u vezi sa sukobom i adresiraju u skladu sa politikom dužne pažnje u zaštiti ljudskih prava UN-a koja traži od svih sektora bezbjednosti da promovišu i podstiču poštovanje međunarodnog humanitarnog prava, prava ljudskih prava i izbjegličkog prava. Ujedinjene nacije treba da osmisle posebne institucionalne intervencije koje priznaju ljudska prava lokalnog stanovništva kako bi adresirale ovaj problem.

---

58 Kiggins, S. (2019). *Misije održavanja mira mogu zapravo povećati krivično nasilje, pokazuju istraživanja*. Phys. Pristupljeno 8. septembra 2022. <https://phys.org/news/2019-08-peacekeeping-missions-criminal-violence.html>

59 Simic, O. (2016). *Policijsko djelovanje nad mirovnim snagama: ometanje odgovora UN-a na 'krize' zbog optužbi za seksualne delikte*. Politička nauka, Časopis međunarodnog održavanja mira. https://brill.com/view/journals/joup/20/1-2/article-p69_6.xml

60 Ibid.

61 Ibid.

62 Hernandez, B.N. (2020). *Seksualno zlostavljanje u mirovnim snagama UN-a: problem posmatranja žena kao 'brzog rješenja'*. E-Međunarodni odnosi. Pristupljeno 8. septembra 2022. . <https://www.e-ir.info/2020/02/20/sexual-abuse-in-un-peacekeeping-the-problem-of-viewing-women-as-a-quick-fix/>

63 Ibid.

5 Razotkrivanje mitova o ženama u ratu

■ Priroda mitova

Mitovi su široko rasprostranjene ali lažne ideje koje stvaraju koherentnu sliku povezujući sadašnje društvene strukture sa prošlošću, božanskom (natprirodnom) i moralnom geografijom.⁶⁴

Glavne karakteristike mitova su izdržljivost i otpornost na modifikovanje, čak i kada su neke činjenice i brojke u suprotnosti sa tim mitovima. U situacijama rata i oružanih sukoba, uključene strane konstruišu svoje poglede na svijet i funkcionišu kao zaraćene jedinice takođe na osnovu mitova prisutnih u njihovim društvima na nivou dominantnog diskursa.

Mitovi o ženama u ratu su rodno orijentisani i na taj način promovišu određene ideje o ženstvenosti i muškosti koje stvaraju rodnu hijerarhiju. U toj rodnoj hijerarhiji u datom društvu, autoritet i moć se dodjeljuju onima koji ispoljavaju cijjenjene muške osobine, čime se daje legitimitet upotrebi nasilja od strane muškaraca.⁶⁵

MIT 1: Žene su samo žrtve sukoba, ne akteri

“Istina je da se u prošlosti malo žena ikada borilo. Ali to je takođe tačno za muškarce. Udio muškaraca koji se zaista bori je mali, kao što je mali i udio vojnika u bilo kojoj vojsci koji se zaista bore.”
– Gerard J. DeGroot⁶⁶

Kroz istoriju, učešće žena u ratovima bilo je ograničeno i ostalo je nepriznato zbog široko rasprostranjenog mita da se “muškarci bore, žene ne – sa malim brojem izuzetaka.” Iako je sve više zemalja u kojima se broj vojnkinja povećava i gdje se češće koristi visokotehnoško oružje nego gruba snaga vojnika bilo kog spola, ovaj mit opstaje.⁶⁷

Ovaj mit je osnažen stereotipima o rodnim ulogama, koji žene vide kao genetski programirane za njegovateljice, kao mirne i majčinske figure, dok se agresija, hrabrost i sklonost nasilju pripisuju muškarcima. Rat se smatra muškim poslom, zaboravljajući ulogu koju imaju žene tokom i nakon sukoba.

ISTINA: Učešće žena tokom i nakon sukoba je višestruko.

Prema rezolucijama Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija o ženama, miru i sigurnosti, žene se smatraju velikom većinom onih koji su negativno pogođeni oružanim sukobom. Ipak, žene i djevojčice nisu samo žrtve sukoba i nestabilnosti već su i **moćne i aktivne akterke promjena**. Uprkos tradicionalnim ulogama koje se pripisuju ženama, u odsustvu njihovih muških partnera koji su se uključili kao borci, nestali su ili su ubijeni na bojnopolju, žene preuzimaju nove pozicije i odgovornosti kao gavne hraniteljice porodice, što se obično smatra muškom ulogom, obezbjeđujući tako osnovna sredstva za opstanak svojih porodica. Žene takođe predvode aktivnosti civilnog društva i pomirenja koje imaju za cilj **izgradnju kapaciteta pojedinaca/ki i zajednica da učestvuju u transformaciji sukoba i izgradnji mira, kao i kreiranju prostora za pregovore kroz zagovaranje**. Ova iskustva su pomogla mnogim ženama da izazovu tradicionalne rodne uloge i postanu uticajnije u društvu. Lična iskustva žena su bila polazna tačka za dijalog i aktivnosti izgradnje povjerenja između društava podjeljenih u sukobima.⁶⁸

64 UN Women (2020). *Konfliktni identiteti: veza između muškosti, ženstvenosti i nasilnog ekstremizma u Aziji*. UNDP i UN Women. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/03/conflicting-identities-the-nexus-between-masculinities-femininities-and-violent-extremism-in-asia>

65 Ibid.

66 DeGroot, G. (2001). *Nekoliko dobrih žena: rodni stereotipi, vojska i održavanje mira*. Routledge.

67 Ibid.

68 Cardenas, M.L. (2019). *Žene za žene diplomatija u Gruziji: Strategija izgradnje mira u zamrznutom sukobu*. Vol. 21. Br. 3. Građanski ratovi.

Žene su veoma uključene u izgradnju mira i bezbjednosti u svojim društvima, ali su uglavnom aktivne u sjeni i dobijaju daleko manje priznanja nego muškarci. **Mirovni naponi u zajednicama koje preduzimaju žene zahtjevaju mnogo veće priznanje** od strane nacionalnih vlada i međunarodne zajednice.

Što se tiče njihovog direktnog učešća u ratu, žene su obavljale funkcije podrške (kao što su njega, kuhanje, nošenje vode i izvlačenje ranjenika) tokom istorije ratovanja.⁷² Međutim, u devetnaestom i dvadesetom vijeku, funkcije podrške žena koje su one uobičajeno vršile, preuzeli su muškarci vojnici. I dok žena koja je obavljala pomoćne funkcije nikada nije prepoznata niti nazvana vojnikom, muškarci koji su obavljali iste funkcije su bili označeni kao takvi.⁷³ Ova razlika se nastavila do današnjih dana: muškarac koji služi u bilo kojoj vojnoj jedinici daleko od linije fronta se suočava sa malo poteškoća da dokaže svoje pravo da se naziva vojnikom. Nasuprot tome, žena koja služi kao medicinska sestra u hitnoj pomoći tokom rata mora stalno da dovodi u pitanje svoj identitet i tokom rata i nakon njega. Štaviše, neke žene mogu biti dio ratne kulture i same koristiti nasilje. Postaju članice oružanih pokreta ili učestvuju u gerilskim grupama kao što je to slučaj u Nikaragvi, Gvatemali, El Salvadoru, maoističkoj narodnooslobodilačkoj vojsci u Nepal, ⁶⁹ ili mnoge žene koje se bore za ukrajinsku vojsku 2022.

Na širem društvenom nivou, percipirana pasivnost žena se koristi od nacionalističkih grupa za izgradnju militarističkih diskursa, koji žene predstavljaju kao ranjivi simbol nacionalnog identiteta kojima je potrebna zaštita.⁷⁰ Kao rezultat toga, žene se više ne posmatraju kao aktivni subjekti prije, tokom i nakon rata, ni u prevenciji i borbi ni u mirovnim pregovaračkim procesima.

MIT 2: Žene govore samo o “ženskim pitanjima”

Žene se često posmatraju kao depolitizovani subjekti, kao homogena grupa sa jednim glasom koja se uobičajeno poziva da govori o “ženskim pitanjima”. Nasuprot tome, od muškaraca se nikada ne traži da komentarišu samo “muška pitanja”. Izraz “ženska pitanja” se obično odnosi na probleme kao što su seksualno i reproduktivno zdravlje, odsustvo za njegu djece, nasilje u porodici, jednaka plata za jednak rad, bračni zakon, politika socijalne zaštite, obrazovanje i borba žena za jednaka prava. Međutim, važno je razumijeti da ovaj termin odražava pogrešno shvatanje da su ove teme relevantne samo za žene i da se mogu adresirati izolovano.⁷¹ Sva ova pitanja utiču na sve rodne i populacione grupe, ne samo na žene.

ISTINA: Ne postoje pitanja koja se mogu izolovati i nazvati “ženskim pitanjima” ili “pitanjima koja nisu od važnosti za žene”

Žene često doživljavaju stvari drugačije od muškaraca, što ih navodi da imaju jedinstvene perspektive i prioritete. Međutim, podjela između “ženskih pitanja” i “drugih pitanja” jača lažnu muško-žensku binarnost u kojoj se pitanja za koja se smatra da su važna za žene ne vide kao važna za muškarce, što u političkim slojevima u kojima dominiraju muškarci često ostavlja većinu njih nerješanim. Osim toga, takva podjela produbljuje rodne stereotipe. Pripisivanje žena samo “ženskim pitanjima” ograničava učešće žena u političkim prostorima i formalnim pregovorima i isključuje ih iz razgovora o nacionalnoj bezbjednosti, rješavanju sukoba, demilitarizaciji i drugim političkim pitanjima koja se ne tiču samo muškaraca već i žena i drugih spolova.

69 Gunda-Werner-Institut (n.d.) *Stereotipne rodne slike rata i mira*. Heinrich Böll Stiftung. <https://www.gwi-boell.de/en/presse/presse-1906.html>

70 Ibid.

71 Bjertén-Günther, E., Jung, Y., Poutanen, J., Grundström, S., Ristimäki, M. (2018). *Izvan “ženskih pitanja” i zadimljenih soba: razotkrivanje mitova o rodu u mirovnom posredovanju*. Centar za međunarodnu saradnju, Njujork univerzitet. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <https://cic.nyu.edu/publications/beyond-womens-issues-and-smoky-rooms-Debunking-Myths-About-Gender-in-Peace-Mediation>

MIT 3: Žene pristaju na seksualne odnose tokom sukoba

Pitanje dobrovoljnog i informisanog pristanka na seksualni odnos je složeno i predmet manipulacije u mirnodopskom periodu, a još više tokom sukoba. Mit o pristanku žrtve na neželjeni seksualni odnos u vrijeme sukoba (i šire) zasnovan je na perfidnim i unaprijed stvorenim idejama ukorijenjenim u diskriminatornim, rodno određenim, religijskim i kulturnim normama, i podrazumijeva da žrtve (posebno žene) lažu o seksualnom nasilju i da su odgovorne za seksualno nasilje zbog načina kako postupaju. Mit o pristanku na seksualni odnos prebacuje odgovornost sa počinioca na žrtvu seksualnog nasilja. Ako nema fizičkih znakova otpora, kao što su povrede na tijelu žrtve, često se vjeruje da je ona dobrovoljno pristala na seksualni odnos i da su odnos željele obe strane.

ISTINA: Nekoliko okolnosti tokom sukoba dovode žene i njihovu bezbjednost u opasnost i ne dozvoljavaju im da izraze svoj pristanak, a počiniocima olakšavaju pravdanje seksualnog nasilja

Važno je razumijeti sve okolnosti, uticaje i pojave koje dovode žene i djevojčice u nepovoljan položaj tokom sukoba i potkopavaju njihovo pravo da izraze pristanak i da žive život slobodan od nasilja.

- Rat i okolnosti koje on sa sobom nosi su nasilni i produbljuju bespomoćni položaj žrtve u odnosu na počinioca;
- Česte su prijetnje, ucjene, i napadi od strane počinioca koji ne moraju nužno imati fizičke manifestacije: tokom rata, silovatelji često koriste ucjene i prijetnje da primoraju žrtve na seksualni odnos bez fizičkog otpora. Često počinioci prijete ženama koje imaju djecu da će, ako ne pristanu na seksualni odnos, silovati njihove maloljetne kćerke, da će povrijediti/ubiti članove njihove najuže porodice, da će ih silovati pred njihovom djecom, pred njihovim roditeljima ili bliskim rođacima i prijateljima;
- Psihološka trauma izazvana seksualnim napadom i nasilje može dovesti do fizioloških procesa u sistemu žrtve, blokirajući njihovu fizičku reakciju tokom seksualnog napada;
- Brojne okolnosti čine žene izloženijim, kao što su aktivnosti usluga i njege tokom rata, raspodjela humanitarne pomoći, njegovanje vojnika, itd.;
- Sistemsko seksualno zlostavljanje, silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja nad ženama i djevojčicama su instrument za postizanje vojnih i političkih ciljeva – suđenja pred domaćim i međunarodnim sudovima za ratne zločine su dokazala da je masovno silovanje dio vojne strategije. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY), Haški tribunal, bio je prvi međunarodni sud koji je seksualno zlostavljanje i silovanje žena, muškaraca i djece klasifikovao kao zločin protiv čovječnosti, u slučajevima krivičnog gonjenja zločina počinjenih tokom rata u Bosni i Hercegovini;
- Silovatelji obično prisiljavaju druge muškarce da siluju i zlostavljaju žene i djevojčice protiv njihove volje. Prinuda se manifestuje prijetnjama, ucjenama i fizičkim zlostavljanjem.

Naročito je opasan uticaj mita o pristanku na spolni odnos tokom procesuiranja krivičnih djela seksualnog nasilja, gdje članovi pravosudne zajednice donose odluke o kažnjavanju počinioca i ostvarivanju prava žrtava.⁷²

72 TRIAL (2018). *Mitovi o silovanju na suđenjima za seksualno nasilje tokom rata, prebacivanje tereta sa preživjelih na počinioca*. <https://trial.ba/wp-content/uploads/2018/01/20180112-TRIAL-Rape-Myths-BHS-WEB.pdf>

6 Strategije korištene od ženskih NVO-a za sprečavanje i odgovor na rodno zasnovano nasilje u situacijama sukoba

Tokom rata i odgovori u kriznim situacijama

Ukrajina

Strategije hitnog reagovanja za podršku preživjelim rodno zasnovanog nasilja tokom rata iz iskustva Centra „Ženske perspektive“, Lavov, Ukrajina

Ovo potpoglavlje predlaže strategije koje organizacije za ženska prava i druge organizacije civilnog društva koriste za podršku preživjelim rodno zasnovanog nasilja tokom rata. Ove strategije su zasnovane na iskustvima NVO Centar „Ženske perspektive“ i drugih organizacija za ženska prava lociranih u Ukrajini koje su mobilisale svoje resurse tokom invazije ruskih oružanih snaga na teritoriju Ukrajine u punom obimu. Centar „Ženske perspektive“ je nevladina organizacija koja već 24 godine radi na zaštiti ženskih prava u Ukrajini. Kancelarija organizacije je locirana u Lavovu, u zapadnom dijelu Ukrajine.

■ Strategije tokom raspoređivanja vojnih operacija velikih razmjera

Aktivnost organizacija za ženska prava i aktivističkih grupa tokom prvih sedmica rata u velikoj mjeri ovisi od njihove lokacije u odnosu na linije fronta, udaljenosti od strateških objekata, ranjivosti na granatiranje i glavnih ruta za kretanje interno raseljenih lica.

Centar „Ženske perspektive“ je lociran u gradu koji je u prvim nedeljama rata imao najveću koncentraciju interno raseljenih lica u Ukrajini. Mnogi od njih su željeli da odu u Evropu, a mnogi su ostali u Lavovu i regiji.

Pod ovim uslovima, organizacija je počela da otvara skloništa za žene i djecu. Jedno od skloništa je otvoreno u blizini glavne željezničke stanice u prvim danima rata, gdje je bilo moguće ostati nekoliko dana, da se odluči o daljnim akcijama. U ovom skloništu su obezbjeđeni obroci i psihološka krizna podrška. Osim toga, za žene koje su odlučile da ostanu u Lavovu, Centar „Ženske perspektive“ je otvorio još šest skloništa za žene i djecu. Da bi se omogućilo ljudima da spremaju hranu, kuhinje su bile opremljene neophodnim aparatima i kontinuirano su se dopunjavale sa osnovnim prehrambenim proizvodima, priborom za kuhanje i dr.

➔ Pružiti **moгуćnost za zadovoljenje osnovnih potreba** (kroz sklonište, grejna mjesta, itd.) gdje ljudi imaju pristup hrani, skloništu, medicinskoj i psihološkoj pomoći.

Centar „Ženske perspektive“ je od prvih dana zajedno sa WAVE Mrežom razvio kratke, jednostavne informativne materijale o tome gdje interno raseljene žene mogu da odu u različitim zemljama kako bi izbjegle opasne situacije, kao što je izloženost prevari ili trgovini ljudima. Materijali su sadržavali glavne telefonske brojeve telefona za pomoć, kontakte ženskih organizacija, psihologa koji govore ukrajinski jezik itd., na ukrajinskom jeziku.

- ➔ Brzo **organizovati informativne materijale o rizicima kršenja ženskih ljudskih prava** (trgovina ljudima, radna i seksualna eksploatacija, otmice djece, itd.)

Tokom prvih nekoliko mjeseci, ogromnu većinu mjesta u skloništima u Lavovu, kao i u drugim gradovima i selima u zapadnom dijelu Ukrajine su zauzimala prilično pokretna i sposobna interno raseljena lica. Ljudi sa smanjenom pokretljivošću i sa dodatnim ranjivostima su ostavljeni u veoma teškim okolnostima. Za njih je neophodno uspostaviti specijalizovana mjesta, koja će biti rezervisana za naročito ranjive grupe (slabije pokretne žene, žene preko 75 godina), i ne bi trebalo da budu zauzeta od strane drugih kategorija preživjelih. Sa intenziviranjem neprijateljstva, broj egzacerbacija mentalnih poremećaja se značajno pogoršao. Interno raseljene žene koje imaju problema sa mentalnim zdravljem ili čija djeca imaju te probleme, nalaze se u veoma ranjivoj situaciji, a dostupna skloništa kategorički odbijaju da im obezbjede smještaj. Situacija se komplikuje ako ove žene budu izložene nasilju u porodici od strane članova porodice.

- ➔ Nužno je **uspostaviti odvojena mjesta rezervisana za smještaj i posebnu pomoć ženama koje su bile silovane u ratu, ženama koje su ograničeno pokretne (uključujući i žene preko 75 godina), ženama sa invaliditetom, ženama sa mnogo djece, i drugim ženama koje spadaju u ranjive kategorije.**

- ➔ Nužno je uspostaviti **specijalizovana skloništa za žene (uključujući žene sa djecom) koje imaju probleme u mentalnom zdravlju i koje su iskusile nasilje u porodici.** Medicinska podrška mora biti dostupna u skloništu.

- ➔ Nužno je **vratiti subjektivnost i dati prostor za izražavanje samoopredjeljenja ženama koje su pogođene ratom i stvoriti uslove da preživjele preuzmu odgovornost za svoje živote i brigu o sebi** (informacije o dostupnim humanitarnim programima, programima za obrazovanje i slobodno vrijeme djece, srednja medicinska i pravna pomoć, rješenja za nasilje u porodici, zapošljavanje, volontiranje, itd.).

Sa otpočinjanjem oslobađanja predhodno okupiranih teritorija, izašlo je na vidjelo da su osvajačke snage počinile gnusne zločine, uključujući silovanja žena i djece.

- ➔ Važno je stvoriti **moгуćnost za povjerljiv pristup medicinskim, psihološkim i pravnim servisima za preživjele ratnog silovanja (uključujući siguran anoniman pobačaj).**

- ➔ Važno je **uspostaviti direktne kontakte i omogućiti pratnju naročito ranjivim žrtvama do bezbjednih uslova u Evropi do partnerskih organizacija** (kao što je Poljska, Litvanija, Estonija, Austrija i Mađarska), jer se njihova kasnija rehabilitacija u ovim zemljama pokazala veoma uspješnom.

Zbog činjenice da mnoge porodice žive zajedno u nespecijalizovanim skloništima (škole, stadioni, dječiji vrtići, studentski domovi, itd.), zahtjevi od žrtava nasilja u porodici u privremenim skloništima su se počeli povećavati nakon nekoliko mjeseci rata. Radi toga, važno je povećati kapacitete volontera/ki i administracije nespecijalizovanih skloništa kako bi se odgovorilo na pritužbe žrtava nasilja u porodici.

- ➔ Ponuditi **obuku o specifičnostima nasilja u porodici za volontere/ke i administraciju nespecijalizovanih skloništa** u regiji, jer se pokazalo da je obuka o identifikovanju žrtava nasilja u porodici veoma efikasna.

Zbog povećanog broja rodno zasnovanog nasilja, uključujući i nasilje u porodici od strane vojnog osoblja koje se vraća iz rata, važno se pripremiti za povećanje broja žrtava rodno zasnovanog nasilja nakon povratka ljudi koji su angažovani u vojsci.

- ➔ Nužno je **provesti informativne kampanje i povećati broj mjesta u skloništim za preživjele sa djecom, kao i značajnu koordinaciju svih uključenih servisa i struktura za kvalitetan odgovor na slučajeve nasilja u porodici.**

- ➔ **Zajedničke multidisciplinarnе studije slučajeva za predstavnike/ce svih uključenih relevantnih struktura** su se pokazale kao uspješne. Ovo uključuje materijale pripremljene od servisa podrške, video snimke sa tjelesnih kampera koje mogu biti zajedno analizirane, igre uloga, i razvoj strategija rješavanja specifičnih slučajeva. Ovaj pristup pomaže i povećava efektivnost odgovora, uključujući budući odgovor.

Zbog povećanog obima posla za radnice i volonterke feminističkih i ženskih organizacija i grupa, mogućnost sekundarne traumatizacije kada radite i suosjećate sa mnogim preživjelima, i takođe zbog opasnosti po život u vezi sa čestim granatiranjima, postoji velika opasnost od sagorjevanja za mnoge aktivistkinje.

- ➔ Nužno je **planirati i realizovati (uključujući u projektnim aplikacijama) formalne i neformalne prakse prevencije sagorjevanja na nivou organizacija i na individualnom nivou**, informisanje o traumi rata i samopomoći, mentalnom zdravlju i profesionalna pomoć aktivistkinjama ukoliko je neophodna.

Veoma je važno organizovati prostor i sigurne prilike za feminističku podršku, solidarnost, refleksiju, komunikaciju i strateško djelovanje, kao i umrežavanje između aktivistkinja u zemlji i inostranstvu. Slični sastanci redovne solidarnosti sa ukrajinskim članicama su bili održavani i održavaju se od strane WAVE Mreže svake 2/3 sedmice u periodu kada je ovaj Priručnik pripreman. Ovo omogućuje aktivistkinjama da se osjećaju da su dio globalnog pokreta i da osjećaju njenu podršku.

- ➔ Nužno je **pokrenuti i podržati regularne online i sastanke uživo za aktivistkinje i feministkinje.** Ovo je važno za refleksiju na nove izazove, solidarnost i podršku.

Ovo potpoglavlje predlaže strategije koje mogu biti korištene od organizacija za ženska prava i drugih organizacija civilnog društva za podršku preživjelim rodno zasnovanog nasilja tokom i nakon ratova. Strategije su zasnovane na iskustvima NVO Kriznog centra za seksualno nasilje (SACC), i drugih organizacija za ženska prava koje su locirane u Republici Jermeniji (RJ), koje su mobilisale njihove resurse tokom posljednjeg sukoba u koji je Jermenija bila uključena 2020. Informacije su kompilirane u potpoglavlje na osnovu intervjua sa aktivistkinjama koje su angažovane u oblasti sprečavanja i odgovora na rodno zasnovano nasilje. Ovo potpoglavlje takođe uključuje informacije o NVO Kriznom centru za seksualno nasilje.

NVO "Krizni centar za seksualno nasilje" je feministička organizacija koja ima za cilj da spriječi i da se bori protiv seksualnog nasilja i seksizma u Jermeniji. NVO je započeo svoje aktivnosti 2008. godine uspostavljanjem linije za pomoć u slučajevima seksualnog nasilja prema ženama kao tipičnom i jednom od najnasilnijih oblika rodno zasnovanog nasilja. Ovo je glavni pravac i razlog za započinjanje aktivnosti u Jermeniji od strane SACC-a. NVO je usvojio pristup aktivnog rada u ovoj oblasti, naročito u vremenima krize i vanrednih situacija kao što je rat.

2020. godine, Krizni centar za seksualno nasilje je zajedno sa drugim organizacijama za ženska prava u obliku Koalicije za zaustavljanje nasilja prema ženama u Jermeniji započeo aktivnu podršku ženama koje su preživjele nasilje, koje su izbjegle iz Nagorno-Karabaha tokom rata. Strategije su podjeljene u 3 glavne faze na osnovu prikupljenih podataka: a) mobilizacija, b) aktivna intervencija i podrška, i c) faza stabilizacije i rehabilitacije.

■ a. Strategije tokom faze mobilizacije

Izbijanje bilo kojeg rata može biti veoma neočekivano za širu javnost. Tokom prvog mjeseca rata, aktivnosti Kriznog centra za seksualno nasilje su bile gotovo zaustavljene, osoblje je bilo u šoku i u krizi. Trebalo je neko vrijeme za osoblje da ponovo započne djelovati i preusmjeri svoje aktivnosti na osnovu hitnih potreba preživjelih rata.

➔ Uzeti u obzir vrijeme koje je potrebno za oporavak od početnog šoka odmah nakon izbijanja rata.

Vrijeme koje je potrebno za oporavak od šoka odmah nakon izbijanja rata može biti veoma subjektivno i zavisiće od različitih faktora. Međutim, uzimajući u obzir da će pojedincima/kama kao i NVO kao cjelini biti potrebno neko vrijeme da se oporave od šoka, može pomoći da se realističnije djeluje u vremenima krize i vanredne situacije.

Počela sam biti aktivnija kada se završio prvi šok i kada sam konačno shvatila da sam izgubila moj dom i grad. Tek tada sam počela da razmišljam o akcijama koje mogu preduzeti da podržim druge. Tek tada smo kontaktirale interno raseljene osobe i pitale ih o njihovim potrebama, odakle je počela naša podrška. Znači, naše akcije su počele kada smo prihvatile naše gubitke.

Tokom rata, događaji su se m ali veoma brzo, stoga je potrebno vrijeme da se prikupe informacije o interno raseljenim osobama i napravi baza podataka, dok ih informišes o postojanju NVO u servisima koje pruža.

– Rukovoditeljica NVO-a u oblasti zaštite ženskih prava

Nakon panike i početnog šoka, formirana je Koalicija za zaustavljanje nasilja prema ženama 2010., nakon femicida 20-godišnje Z. Petrosjan. Incident je zabrinuo nekoliko organizacija koje se bave nasiljem prema ženama i nasiljem u porodici i odlučile su da formiraju Koaliciju. Koalicija trenutno ima 11 članica, nevladinih organizacija koje su aktivne u oblasti promovisanja i zaštite ljudskih prava u Jermeniji.⁷³

73 Koalicija za zaustavljanje nasilja prema ženama (n.d.). *Aktivnosti*. Pristupljeno 8. septembra 2022. Activities – Coalition to Stop Violence against Women (coalitionagainstviolence.org)

➔ **Biti dio nečega većeg. Povezivanje i saradnja sa drugim organizacijama za prava žena kroz koalicije i mreže na lokalnom i međunarodnom nivou.**

Biti dio lokalne koalicije i/ili međunarodne mreže je odlična prilika da se učine vidljivim problemi preživjelih rodno zasnovanog nasilja u ratu i da se dopre do podrške međunarodne zajednice. Osim toga, to će pomoći nevladinoj organizaciji i njenom osoblju da udruže snage i podjele odgovornosti sa drugim organizacijama za ženska ljudska prava u dopiranju do preživjelih rata. To će pomoći u sprečavanju sagorijevanja osoblja i aktivistkinja na terenu i i stoga obezbjediti kvalitetnu dugoročnu podršku.

■ b. Strategije faze aktivne intervencije i podrške

Iako su sve organizacije članice Koalicije za zaustavljanje nasilja prema ženama specijalizovane u oblasti sprečavanja i odgovora na rodno zasnovano nasilje u Jermeniji, tokom rata resursi nevladinih organizacija su bili preusmjereni na ispunjavanje osnovnih ljudskih potreba žena preživjelih rata. Najhitnije biološke i psihološke potrebe su podijeljene između NVO-a, i svaka NVO je preuzela odgovornost sa odgovori na jedan specifični oblik potrebe preživjelih. Zajedno sa Ženskim resursnim centrom, SACC je preuzeo odgovornost za obezbjeđivanje higijenskih proizvoda za žene preživjele rata. Ove potrebe su identifikovane na osnovu saradnje Koalicije i Ministarstva rada i socijalne zaštite Republike Jermenije.

Kao rezultat upita i naprijed-nazad komunikacije postalo je jasno da, nažalost, obezbjeđivanje higijenskih proizvoda nije bilo uobzireno od strane države i nije bilo uključeno u paket pomoći, jer se država fokusirala na pružanje skloništa i hrane. Potrebe žena nisu u potpunosti bile uzete u obzir i zadovoljene od strane države. Specifično, obezbjeđivanje higijenskih uložaka i veša je u potpunosti ignorisano od strane države.

➔ **Rodno osjetljiva humanitarna pomoć: prepoznavanje potreba za menstrualnom higijenom (i higijenom uopšte) kao osnovnih ljudskih potreba i uključivanje ovih proizvoda u paket hitne humanitarne pomoći. Uključiti kondome i kontraceptivna sredstva u paket.**

Veoma stvarni problemi djevojaka i žena sa menstruacijom se izgleda ignorišu u mnogim zemljama širom svijeta, kada je objektiv kroz koji se pruža humanitarna pomoć patrijarhalan i nedovoljno rodno osjetljiv.

Organizovanje i distribucija paketa podrške u Jermeniji

Paketi hitne podrške nisu uključivali kondome ili kontraceptivna sredstva. Higijenski ulošci koji su bili dostupni u paketima su bili nedovoljni, jer je bilo porodica sa 3 žene sa menstruacijom, tako da su ti higijenski ulošci bili dovoljni samo za jednu ili dvije članice porodice. Problem je da su korisnice govorile o oskudici higijenskih uložaka, ali nisu govorile o tome da kondomi i kontraceptivna sredstva nisu uključena u pakete pomoći. Mi smo kao organizacija civilnog društva ukazale na problem, jer smo tokom rata uočile porast slučajeva nasilja u porodici... Dobro je poznata činjenica da se dešava eksplozija porođaja nakon ratova u mnogim slučajevima, što, međutim, ne znači da su sva djeca koja su rođena i željena. Često se dešava da se djeca rađaju kao rezultat seksualnog nasilja i silovanja u braku. Zbog toga je važno uključiti kontraceptivna sredstva u pakete podrške.

– *Rukovoditeljica NVO-a u oblasti zaštite ženskih prava*

Tokom i odmah nakon rata je očekivano veliki broj interno raseljenih lica i izbjeglica. Jermenija nije bila izuzetak. Veliki broj raseljenih lica je doveo do užurbanog pružanja podrške i perioda haosa u ranoj fazi intervencija. Kao rezultat toga, SACC je postao jedna od nevladinih organizacija koje povezuju različite državne službe i raseljena lica koja su se obraćala NVO za bilo koju vrstu podrške. Tokom ovog procesa, SACC je bio uključen u upućivanje, konsultacije i direktnu pomoć preživjelim rata, a u isto vrijeme je bio u kontaktu i saradivao sa državnim institucijama.

→ Saradnja i komunikacija sa državnim institucijama.

Tokom vanrednih situacija, različite državne institucije i ministarstva su najaktivnije uključene zvanične strane. Stoga je od naročite važnosti komunicirati sa državom o servisima i intervencijama koje kao NVO namjeravate da pružite, da bi se izbjeglo dupliranje servisa i rasipanje resursa.

Nije realistično očekivati da će u periodu izbijanja rata postojati strategija i plan po kojem će svaki član/ica društva biti u mogućnosti da u potpunosti zna kako da podrži druge članove/ce u stanju potrebe. 2020. godine, kada je započeo rat, nije bilo strategije niti plana akcije koji je država pripremila, niti je postojala strategija ili plan bilo koje lokalne ili međunarodne institucije u Republici Jermeniji. Tokom i odmah nakon rata, SACC i druge nevladine organizacije na terenu su provele neformalne procjene potreba dok su u isto vrijeme pružale podršku da zadovolje osnovne potrebe preživjelih rodno zasnovanog nasilja. Tokom ovih procjena potreba, korisnice su ukazale na dodatne potrebe i probleme koji ranije nisu bili uobzireni od strane NVO i države. Ove potrebe su dodate na listu intervencija i podrške. Lista je kontinuirano ažurirana.

→ Ne očekivati da će se raditi u uslovima savršeno zacrtanog plana do kraja vanredne situacije kao što je rat.

U vremenima krize i vanredne situacije, dobro je imati plan za vanredne situacije, ali je isto tako tačno da se plan za vanredne situacije može rapidno mijenati tokom rata, ponekad u roku od nekoliko sati. Osim toga, plan intervencije će veoma zavistiti od novih identifikovanih potreba preživjelih rodno zasnovanog nasilja.

Kada smo bile u Šuši (grad u Nagorno Karabahu), ljudi su izlazili iz ratne zone, a prvi korak je bio da se ti ljudi smjeste u skloništa, kuće, hotele i gdje god je to bilo moguće. Linija fronta se brzo mijenjala i svaki put je postojala potreba za novim smještajem. Tek nakon toga je bio moguće obezbjeđivanje odjeće, higijenskih proizvoda, hrane, lijekova i socijalne pomoći... Nije bilo mogućnosti za pružanje psihološke pomoći u toj ranoj fazi rata, jer se situacija veoma brzo mijenjala. Nekim civilima su bili potrebni posebni lijekovi, drugi su imali problema sa kretanjem, a pomoć njima je bila na prvom mjestu.

Neki ljudi su imali probleme sa dokumentacijom, što znači da kada su pobjegli nisu ponijeli dokumentaciju sa sobom. Tokom rane faze rata, niko nije govorio o tom problemu, ali je nakon rata postalo jasno da, na primjer, mnogi ljudi nisu imali ni pasoš sa sobom.

– Rukovoditeljica NVO-a u oblasti zaštite ženskih prava

Zajedno sa drugim nevladinim organizacijama, SACC se obratio međunarodnoj i lokalnoj zajednici donatora i tražio preusmjeravanje finansiranja na odgovor na hitne potrebe žena preživjelih rata. Većina finansiranja je usmjerena na kupovinu higijenskih proizvoda (higijenskih uložaka, veša, sapuna) pa čak i čebadi, plahti i madraca, što je moglo osigurati neku privatnost u prepunim skloništima.

➔ **Otvoreno komuniciranje potreba preživjelih rodno zasnovanog nasilja sa donatorskom zajednicom.**

Mnogi donatori će odobriti preusmjeravanje finansiranja na potrebe preživjelih rodno zasnovanog nasilja sve dok budu informisani o hitnoj situaciji i sve dok postoji transparentno izvještavanje o preusmjerenim potrebama.

U poređenju sa potrebama preživjelih, mogućnosti međunarodnog finansiranja tokom rata i vanrednih situacija mogu biti oskudne. Stoga je korisno putem društvenih medija pozvati lokalne zajednice za podršku. Zajedno sa drugim nevladinim organizacijama, SACC je aktivno koristio društvene mreže, a mještani/ke su odmah reagovali doniranjem higijenskih proizvoda i adaptiranog mlijeka za doilje, koje fiziološki nisu mogle da doje novorođenčad zbog ogromnog stresa.

➔ **Korištenje društvenih medija da se poveća prikupljanje sredstava ili traženje direktne podrške u ime preživjelih rodno zasnovanog nasilja.**

Društveni mediji danas omogućuju dopiranje do lokalne i međunarodne zajednice za prikupljanje sredstava i podršku. Sve dok su povjerljivost i anonimnost preživjelih rodno zasnovanog nasilja osigurani, osim ukoliko je dobijen pristanak sa se prikažu imena, moguće je uspješno prikupljanje sredstava korištenjem društvenih medija. Mogu se dogoditi slučajevi kada države ograniče korištenje društvenih medija tokom rata. Ukoliko to nije slučaj, društveni mediji su dobar alat za povezivanje i traženje podrške u ime preživjelih rata.

■ **c. Strategije tokom faze stabilizacije i rehabilitacije**

Paketi humanitarne pomoći za preživjele rata koje su SACC i druge nevladine organizacije distribuirale su uključivali informativne materijale, flajere i brošure o svim organizacijama i institucijama koje pružaju različite oblike podrške preživjelima rodno zasnovanog nasilja na terenu. Nekoliko mjeseci nakon rata, kada je procijenjeno da su preživjele rata u manje više stabilizovanom psihičkom stanju, SACC je započeo sa održavanjem pojedinačnih informativnih sesija i tematskih grupnih sastanaka o rizicima rodno zasnovanog nasilja za žene koje žive u skloništima.

➔ **Pružanje informacija o rizicima i posljedicama rodno zasnovanog nasilja za preživjele rata samo kada su one spremne da slušaju i kada su otvorene za informacije.**

Važno je procijeniti potrebe preživjelih rodno zasnovanog nasilja uz pružanje humanitarne pomoći. Preživjele rata će radije slušati informacije o sprečavanju i posljedicama rodno zasnovanog nasilja i, kada je potrebno, pitati za savjet kada je njihovo psihološko stanje manje više stabilno. Važno je ne pritiskati preživjele da prihvate savjetovanje

ili podršku ukoliko se ne osjećaju spremnim da se otvore, što će se prirodno dogoditi kada su zadovoljene njihove osnovne biološke i fiziološke potrebe. Međutim, potrebno je nastaviti sa procjenom potreba kako bi se organizovale blagovremene intervencije u slučaju rodno zasnovanog nasilja.

Pružanje bilo koje vrste podrške raseljenim licima koje pojedinačno kontaktiraju NVO može biti haotično tokom vanrednih situacija, jer postoji rizik pružanja duplih usluga ili uključivanja korisnica/ka koje ne zadovoljavaju kriterije. SACC je na kraju odlučio da direktno posjeti skloništa za preživjele rata. U toj fazi, preživjele su bile manje više u stabilnom psihološkom stanju i osjećale su se spremnim da prihvate ginekološke i psihološke servise.

➔ **Sastajanje sa preživjelima rodno zasnovanog nasilja lično, kako bi im se pružila psihološka i medicinska podrška u bezbjednom okruženju.**

Sastajanje sa preživjelima rodno zasnovanog nasilja u njihovim prostorima naročito kada su već izgubile njihove domove i kada su raseljene može biti presudno za stvaranje odnosa i povjerenja. Kroz ovaj pristup, preživjele rodno zasnovanog nasilja se mogu osjećati sigurnije i otvorenije da prime podršku od stručnjakinja zbog manje stresnog okruženja. Kada se pruža podrška (naročito od strane psihološkinje) u skloništima, važno je razmotriti koliko je mračno ili bučno okruženje/soba, kako se preživjele rodno zasnovanog nasilja ne bi retraumatizovale tokom savjetodavnog sastanka.

akon rata, stručnjakinje SACC-a su počele dobijati pozive od međunarodnih organizacija da govore o rizicima rodno zasnovanog nasilja, specifično seksualnog nasilja, tokom ratova, trgovine ljudima i drugih rizika seksualne eksploatacije žena.

➔ **Obrazovanje drugih nevladinih organizacija i volonterki/a na terenu o rizicima i posljedicama rodno zasnovanog nasilja tokom ratova.**

Tokom i nakon rata mnogi pojedinci/ke, nevladine organizacije i organizacije civilnog društva će se prirodno željeti okupiti oko zajedničkog cilja i pružati podršku preživjelima rata. Međutim, mnogi od njih neće imati znanje o seksualnom nasilju i rodno zasnovanom nasilju. Organizacije za ženska prava (naročito one nevladine organizacije koje imaju stručnjakinje obučene u oblasti sprečavanja i intervenisanja na rodno zasnovano nasilje) imaju zadatak da obuču i obrazuju one segmente društva i humanitarne organizacije tokom i nakon rata da prošire mreže podrške i dopru do više preživjelih rodno zasnovanog nasilja. Kako bi odgovorile na ove potrebe, nevladine organizacije takođe moraju imati adekvatnu podršku i finansiranje od države, ili, ukoliko to nije moguće, od strane međunarodnih donatora.

Dugotrajni sukob

Gruzija

Ženski fond Sukumi (ŽFS) je organizacija interno raseljenih žena, uspostavljena 1997. godine sa sjedištem u Kutaisiju i Tbilisiju, Gruzija. Ima za cilj promoviranje ravnopravnosti spolova i prava interno raseljenih žena/žena pogođenih sukobom, osnaživanje njihove uloge u političkom i društvenom životu i uključivanje žena u procese donošenja odluka u vezi sa njihovim životima i mirnom transformacijom sukoba u Gruziji.

U situacijama kada vladina politika nije reagovala na rodno specifične potrebe interno raseljenih žena, prvobitna svrha organizacije je bila adresiranje njihovih neposrednih osnovnih potreba, uključujući pružanje hrane, odjeće i kućnih potrepština. Više od hiljadu porodica su dobile podršku u periodu između 1997 i 2000. Međutim, odgovor na neposredne osnovne potrebe ljudi kroz humanitarne akcije ne može osigurati dugoročne pozitivne promjene u životima interno raseljenih lica. Tokom vremena, pravci i aktivnosti Ženskog fonda Sukumi su evoluirali i transformisani su u dugoročnu strategiju koja ima za cilj da pozitivno utiče na živote i blagostanje žena pogođenih sukobom.

Od 2001. godine, društveno i političko osnaživanje žena i mladih je postao prioritet organizacije, kako bi se osiguralo njihovo učešće na svim nivoima donošenja odluka i javnim domenima, kako bi mogli uticati na politike i informisati ih, te voditi inicijative javnog zalaganja velike vidljivosti za izgradnju mira i razvoj jednakog i nenasilnog društva. Ženski fond Sukumi je takođe aktivno započeo da radi sa ženama koje su preživjele nasilje kako bi unaprijedio njihovu situaciju, ublažio njihove patnje i razvio viziju za promjenu koja će napraviti značajne promjene u njihovim životima.

Danas su osnovni pravci organizacije kako slijedi: učešće žena u izgradnji mira; borba protiv nasilja u porodici; integrisanje ravnopravnosti spolova u lokalne i nacionalne politike; omladinski aktivizam i osnaživanje.

■ **Strategije Ženskog fonda Sukumi u adresiranju rodno zasnovanog nasilja u post-konfliktnom okruženju.**

■ **Situaciona analiza**

Za interno raseljene žene i žene pogođene sukobom u Gruziji, kraj sukoba nije donio kraj nasilja protiv njih. Nakon raseljenja, domovi su postali nova faza nasilja, zbog mnogih traumatizovanih muškaraca bivših boraca, koji su iz više razloga vezanih za probleme mentalnog zdravlja koji proističu iz iskustva iz sukoba ili poteškoća u prilagođavanju nakon sukoba, bili skloniji da počine nasilje. Pored toga, u situaciji dugotrajnih i nerješanih sukoba, interno raseljena lica žive sa neizvjesnošću u pogledu mogućnosti da se vrate u svoje domove, uz emocionalne bolove, sjećanja na rat, ekonomsku nestabilnost i teškoće, kao i nesigurne uslove života u oronulim naseljima interno raseljenih lica; kao rezultat, toga, stres je za mnoge od njih postao svakodnevna stvarnost. U postkonfliktnoj situaciji, gdje ljudi još uvijek žive u stanju "ni rata ni mira", nivoi agresije i nasilnog ponašanja su veoma česti, što se kasnije manifestuje u porodičnim sukobima i nasilju u porodici prema ženama.

Nakon ratifikovanja Istanbulske konvencije 2017. godine, vlada Gruzije je značajno pojačala svoje napore u borbi protiv nasilja prema ženama i djevojčicama. Gruzija je bila prva zemlja u regionu koja je usvojila Zakon o nasilju u porodici 2006. godine i ratifikovala Istanbulsku konvenciju nakon čega je uslijedilo prilagođavanje 29 nacionalnih zakona i zakonodavnih dokumenata. Nasilje prema ženama i nasilje u porodici su kasnije kriminalizovani. Međuresorna komisija za ravnopravnost spolova, nasilje prema ženama i nasilje u porodici (IAC) je uspostavljena 2017. godine u okviru vlade Gruzije, kojom predsjedava savjetnik za ljudska prava premijera Gruzije.

Prema monitoring izvještaju Ženskog fonda Sukumi za 2019. godinu, nasilje u porodici je još uvijek složeno i tabu pitanje za stanovništvo pogođeno sukobom i interno raseljena lica, posebno za one koji žive blizu linije razgraničenja sukoba. Iako je većina ispitanika/ca (85%) priznala da je nasilje široko rasprostranjeno i akutni problem za žene, ono ostaje skriveno i stoga je za mnge žene neotkrivena lična tragedija.⁷⁴ Gruzijско društvo je tradicionalno društvo sa ukorijenjenim osjećajem porodice kao privatne jedinice čija se zatvorena priroda smatra svetom i svako je dužan da čuva čast porodice, posebno u seoskim i udaljenim oblastima. Udate žene često žive sa svojim proširenim tazbinskim porodicama i u slučaju nasilja u porodici ili razvoda nemaju gdje da odu i često nemaju načina da zarade za život. Ovo posebno važi za interno raseljene žene, koje nemaju siguran smještaj i često žive u prenaseljenim naseljima za interno raseljena lica, dijele male stanove sa drugim članovima porodice. To dovodi do porasta prijava u skloništa, gdje žene mogu da ostanu sa djecom do šest mjeseci, ali nakon tog perioda često postaju beskućnice, ugrožene ili prinuđene da se vrate u nasilno okruženje svojih supruga nasilnika, izložene su riziku od dalje viktimizacije.

Od 2001. godine, kroz višestruke aktivnosti, Ženski fond Sukumi aktivno radi na pitanjima nasilja prema ženama, fokusirajući se na interno raseljene žene i žene pogođene sukobom koje žive u udaljenim i seoskim područjima, naročito one koje žive blizu linije razgraničenja sukoba – takozvane administrativne granične linije (AGL) sa gruzijskom odcjepljenom Abhazijom koju je okupirala Rusija.

➔ **Identifikovanje i odgovor na slučajeve nasilja u porodici.** Identifikovanje slučajeva nasilja ostaje ozbiljan izazov, uzimajući u obzir tradicionalne i kulturne norme u kojima je diskusija o nasilju u porodici tabuizirana i smatra se nedopustivom. Stoga, rana identifikacija i reagovanje na nasilje u porodici treba da bude prioritet kako bi se objezbjedilo pružanje pravovremene i odgovarajuće podrške preživjelima.

U slučaju Ženskog fonda Sukumi, to se radi kombinacijom različitih strategija i alata:

■ Strategije identifikacije:

- **Centri za podršku ženama (CPŽ)** – lokalni centri koje predvode žene za zajednice osnovani su od strane Ženskog fonda Sukumi u 11 gradova zapadne Gruzije i predstavljaju glavni izvor za identifikaciju i odgovor na slučajeve nasilja u porodici na nivou zajednica. Svaki centar predstavljaju dobro informisane i obučene liderke zajednice (mobilizatorke) koje posjeduju nužne vještine posredovanja i facilitacije za komunikaciju sa različitim ranjivim grupama unutar njihovih zajednica. CPŽ istražuje i procjenjuje situaciju na terenu, identifikuje hitne i aktuelne rodno osjetljive probleme, uključujući sukobe u porodicama nasilje u porodici, upućuju preživjele nasilja u porodici relevantnim agencijama i servisima podrške kako bi dobile adekvatnu pomoć. Centri za podršku ženama mobilišu i informišu građane/ke o mehanizmima pravne zaštite i postojećim servisima podrške za preživjele, učestvuju na sastancima sa lokalnim vladama i zalažu se za probleme u lokalnoj zajednici pred lokalnim zvaničnicima/cama;
- **Informativni sastanci sa profesionalnim grupama:** Informativni sastanci i obuke za grupe profesionalaca/ki (kao što su nastavnici/ce, negovatelji/ce i medicinsko osoblje) kreiraju prostore za partnerstva i značajno pojednostavjuju i unapređuju proces identifikovanja slučajeva nasilja;

74 Ženski fond Sukumi (2019). *Kompilacija izvještaja: rezultati praćenja od Fonda „Sukumi“ u okviru „Rodno odgovornog sistema ranog upozorenja“*. ŽFS. <http://www.fsokhumi.ge/images/2020/4/pub/1/GREWS-eng.pdf>

- **Terapijske sesije sa psihološkinjama:** Grupne ili individualne psihološke terapije, uključujući sesije art terapije, omogućavaju ženama koje su doživjele zlostavljanje i/ili nasilje u porodici da se otvore da se otvore i izraze svoje emocije, kao i da razviju korisne vještine suočavanja i samoumirivanja. Tokom psiholoških sesija, žene često postaju informantkinje i pomažu da se identifikuju „tihe žrtve“ iz kruga njihovih poznanica;
- **Ispunjavanje anonimnih upitnika i upućivanje na relevantne specijalizovane servise:** Za dokumentovanje i identifikaciju slučajeva nasilja, posebni anonimni upitnici se distribuiraju unutar zajednica. Popunjeni upitnici se šalju glavnoj kancelariji Ženskog fonda Sukumi na dalje razmatranje. Sve upitnike pregledaju i procjenjuju psihološkinja, pravnica i socijalna radnica, a izrađuju se planovi rada. Žene sa složenim i hitnim slučajevima se šalju u „Rehabilitacioni centar“ Ženskog fonda Sukumi i druge specijalizovane servise koji rade u zemlji.
- **Rodno odgovorni sistem ranog upozorenja u zajednici (GREWS),** je razvio i pokrenuo ŽFS,⁷⁵ predstavlja višedimenzionalni i složeni mehanizam analize sukoba i koristi se u svim tekućim projektima za praćenje i procjenu situacije interno raseljenih žena i žena i djevojčica pogođenih sukobom, kao i potencijalnih žena žrtava nasilja u porodici na lokacijama sa niskim stepenom ljudske bezbjednosti i visokim rizikom od dešavanja nasilja. Sistem uključuje prikupljanje informacija od strane liderki u zajednici o potencijalnim sukobima i krizama (u porodicama, zajednicama, itd.) Podaci su bili sistematizovani i analizirani uzimajući u obzir specifične potrebe i interese žena i muškaraca. Ova informacija se koristi za blagovremeno upozorenje protiv moguće eskalacije nasilja i nestabilnosti, kao i za razvoj relevantnih strategija odgovora i provođenje zagovaranja zasnovanog na dokazima, na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Korištenjem GREWS metodologije, ŽFS je objavio različite dokumente o politikama i analize, koji su dostupni na web ŽFS web stranici.⁷⁶

■ Strategije odgovora:

- **“Centar za rehabilitaciju” koji vodi organizacija** pruža sklonište 24 sata dnevno od 14 do 20 dana preživjelima/potencijalnim žrtvama, koje nemaju zvanični status žrtve zbog straha ili nesigurnosti da prijave policiji i zbog toga nemaju pravo na državne servise. Ženama se pruža pomoć da se prijave za status žrtve. Tokom boravka u “Centru za rehabilitaciju”, psihološkinja, pravnica i socijalna radnica aktivno rade sa preživjelima i njihovom djecom. Po potrebi se upućuju na konsultacije sa drugim stručnjacima i doktorima specijalistima. Preživjelima se pomaže da se oporave ili pribave pravne dokumente i pomaže im se u primanju različitih socijalnih usluga u mjestu stanovanja koje pružaju nacionalne i lokalne vladine institucije ili organizacije civilnog društva. Preživjelima/potencijalnim žrtvama se obezbjeđuju različiti stručni kursevi (računovodstvo, šivanje, kursevi računara, kursevi obrade polimerske gline i osnove malog biznisa), grantovi za pokretanje malog biznisa ili se povezuju sa potencijalnim poslodavcima radi zapošljavanja i ekonomske nezavisnosti.

Nisam se više ni osjećala kao ljudsko biće. Dnevna rutina u kojoj sam živjela me izludjela. Poslije rata u Abhaziji, rat se nikada nije završio u mom životu ... Moja porodica i ja smo se uvijek borili za opstanak... Sada sam svako veče čekala da čujem od svog muža za šta se borio. Osjećala sam se toliko depresivno da nisam mogla ni na šta da reagujem. Liderica u zajednici [mobilizatorica Fonda “Sukumi”] me je povezala sa Fondom “Sukumi”, i tako sam završila u Centru za rehabilitaciju. Moja djeca nisu nikada bila drugdje osim kod kuće. Dolazak u Centar za rehabilitaciju je za njih bio kao odlazak u inostranstvo. Došla sam u sredinu u kojoj sam se po prvi put osjećala kao ljudsko biće, kao žena. Po prvi put sam željela da stavim šminku i nalakiram nokte.

75 Rodno odgovorni sistem ranog upozorenja u zajednici je razvio i pilotirao Ženski fond Sukumi uz finansijsku podršku Fondacije Kvinna till Kvinna 2018. godine.

76 Ženski fond Sukumi, zvanična web stranica. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <http://www.fundsokhumi.ge/index.php/en/publications/gender-based-violence>

Rad sa parom u Ženskom fondu Sukumi

Ispostavilo se da imam mnogo problema...psihološkinja i socijalna radnica su razmišljale i pomagale mi da riješim ove probleme. Stručnjakinje su se brinule o meni i mojoj djeci. Poslije rada sa psihološkinjom sam osjećala olakšanje. Sada želim da iz svog uma izbrišem 31 godinu punu bola i nedaća, gdje nije bilo niti jedne svijetle tačke. Za dvije sedmice, stala sam na svoje noge, preispitala svoj život i pogledala na njega drugim očima. Naučila sam mnogo i sada se ne bojim sutrašnjice.

– *Svjedočenje interno raseljene žene, 36 godina*

- **Rad sa parovima – sesije promjene ponašanja počinioca u ranoj fazi:** parovima koji doživljavaju porodične sukobe, identifikovane tokom sastanaka sa psihološkinjom i pravnicom, ili putem anonimnih upitnika, nude se posebne sesije. Poseban fokus se stavlja na muškarce koji su bivši borci, sa traumatskim iskustvima i sjećanjima i jakim emocijama bijesa, koji vrše nasilje kod kuće i u svojoj zajednici. Interno raseljeni muškarci i drugi muškarci pogođeni sukobom, kojima nikada nije pružena specijalizovana rehabilitacija nakon rata, u većini slučajeva nisu u stanju da upravljaju svojim emocijama, jer bi trebali (ili su naučeni) da budu "čvrsti i jaki". Radi toga, ovi muškarci imaju tendenciju da se nose sa problemima prikrivanjem i izbjegavanjem takvih osjećanja, sve dok ova tendencija ne postane eksplozivna i kada se otkrije u intimnim partnerskim odnosima. Takvi parovi imaju podršku od multidisciplinarnog tima (psihološkinja, stručnjakinja za rješavanje sukoba i pravica). Ženama i muškarcima se pružaju individualne konsultacije ili zajednička terapija na kojoj razgovaraju o svojim problemima. Rad tokom sesija je usmjeren ka poboljšanju komunikacije među parovima, analizi njihovih problema i uklanjanju rizika od sukoba, rad sa porodicom sprovode različite specijalistkinje – psihološkinja, koja radi sa djetetom, stručnjakinja za rješavanje sukoba – sa roditeljima.

Već 30 godina živimo u izbjeglištvu i neizvjesnoj situaciji, sa tri generacije koje žive zajedno u jednom malom stanu ... svakakvi uslovi koji dovode do sukoba su prisutni u takvoj porodici. Jednog dana sam došao na sastanak Fonda "Sukumi". Kada je stručnjakinja za sukobe govorila o tome kako se stvara kriza u porodici, pomislio sam da govori o meni. Bio sam veoma uplašen. Ono za šta sam mislio da je obična svađa u mojoj porodici pokazalo se kao rizik od izbijanja sukoba. Rekao sam sebi: 'izgubili smo sve u Abhaziji...Ne želim da sada izgubim svoju porodicu. Moram da je sačuvam'. Na sastanku mi je ponuđeno da odem kod psihologa/škinje. Nije bilo lako, bilo mi je jako teško, bilo mi je neprijatno...Razmišljao sam o tome mjesec dana i na kraju odlučio da razgovaram telefonom. Bilo mi je lakše. Kasnije smo planirali sastanak licem u lice, a ja sam se uključio na

sesije sa mojom suprugom.... psihološkinja je napravila individualnu šemu za mene: kako da upravljam svojim emocijama i kako da prevaziđem stres. Već na prvom sastanku sam osjetio da moram da radim na sebi. Stalno sam se vraćao na savjete koje mi je dala. Da budem iskren, ti sastanci su spasili moju porodicu i moj život. Slučajevi nepopravljivog nasilja su se mogli vrlo lako razviti u mojoj porodici i mogu samo da zamislim gdje bi završio.
– *Svjedočenje interno raseljenog muškarca iz Abhazije, 45 godina.*

→ **Podizanje svijesti i informisanje stanovništva o nasilju u porodici.** Podizanje javne svijesti i promovisanje nulte tolerancije protiv nasilja prema ženama je uvijek važna strategija da se ospore društvene norme i promjene ponašanja, vjerovanja i strukture koje podupiru normalizaciju rodno zasnovanog nasilja. Dok opšte kampanje podizanja svijesti mogu da igraju ulogu u promjeni duboko ukorijenjenih percepcija o rodno zasnovanom nasilju, one bi takođe trebale da se više fokusiraju na oglašavanje dostupnih usluga za preživjele rodno zasnovanog nasilja i promovisanje inicijativa sprečavanja nasilja.

Ženski fond Sukumi koristi bojne alate u provođenju **informativnih i medijskih kampanja** – društvene reklame, TV i radio programe, ulične/forum teatre, javne diskusije i obuke sa različitim akterima referalnog sistema i drugim društvenim grupama (na primjer, policija nastavnici, doktori, socijalni radnici, službenici lokalne uprave, srednjoškolski, lideri u zajednici, itd.), što olakšava otvorenu diskusiju u društvu i podstiče promjenu stavova.

"Digitalni resursni centar za preživjele nasilja u porodici"⁷⁷ (Online platforma) je uspostavljena od ŽFS 2022. godine kako bi se osigurao jednostavan pristup za preživjele nasilja u porodici i zainteresovane profesionalce širokom spektru informacija u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem/nasiljem u porodici. Online platforma je sveobuhvatna banka informacija o svim postojećim uslugama podrške za preživjele, koje pruža ili vlada Gruzije na nacionalnom i lokalnom nivou, ili organizacije civilnog društva; informacije o mehanizmima pravne zaštite za preživjele nasilja, funkcije aktera referalnog sistema, nacionalne i međunarodne publikacije koje se odnose na rodno zasnovano nasilje (izveštaji, analize, ankete, itd.), mobilne SOS aplikacije i brojevi telefona za pomoć, uspješne priče žena koje su preživjele nasilje su objedinjene u online platformu. Do sada je 10 opština integrisalo Digitalni resursni centar u svoje web stranice. Objavljeni su brojni Fejsbuk postovi, vijesti i članci u onlajn novinskim agencijama, a lične uspješne priče preživjelih rodno zasnovanog nasilja su pripremljene i objavljene na različitim blogovima i šire se putem društvenih medija. **Medijske kampanje i informativni sastanci** sa različitim društvenim i profesionalnim grupama, zajedno sa detaljnim uputstvima o tome kako da koriste platformu i izgradnja kapaciteta

Početa stranica Digitalnog resursnog centra servisa za žrtve rodno zasnovanog nasilja

77 Digitalni resursni centar za preživjele nasilja u porodici. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <http://sosfsokhumi.ge/>

za digitalnu pismenost, obezbjeđivanje pametnih telefona ženama koje su ugrožene, koji im olakšavaju pristup web stranici, korišteni su za promovisanje i unapređenje vidljivosti onlajn platforme.

Kada sam pogledala web stranicu, shvatila sam da nisam sama i da su žene poput mene zaštićene zakonom. Znam da ima dosta državnih agencija i nevladinih organizacija koje bi mi mogle pomoći...Vidjela sam uspješne priče žena i bila sam ispunjena nadom da i ja mogu da prevaziđem sve probleme. Nikada to ranije nisam shvatala.
– Žena koja je preživjela nasilje u porodici, 28 godina

Prema riječima naših korisnica, ova web stranica daje ženama veliku nadu i uvjeravanje da nisu same, jer su zaštićene i mogu dobiti podršku.

Za neke žene, web stranica je čak postala i alat kojim su **spriječile svoje partnere da vrše zlostavljanje**.

Podijelila sam stranicu sa svojim suprugom, pokazala različite online aplikacije i servise koji me mogu zaštititi od njega ... Upozorila sam ga da ću odmah pozvati policiju pritiskom na SOS dugme na web stranici i upalilo je. On se uplašio i mislim da će dvaput promisliti prije nego što odluči da me ponovo zlostavlja u bilo kom obliku.
– Žena koja je preživjela nasilje, 38 godina

➔ **Oснаživanje uloge opština u sprečavanju i odgovoru na rodno zasnovano nasilje/nasilje u porodici.** Ključne strategije za obezbjeđivanje odgovarajućih odgovora na tešku situaciju žena pogođenih sukobom su podizanje svijesti lokalnih vlasti o pitanjima rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici, pružanje metodološke pomoći u sprovođenju rodno osjetljive procjene potreba i zalaganje za integrisanje mjera prevencije i servisa podrške koji su prilagođeni potrebama stanovništva pogođenog sukobom, uključujući preživjele nasilja u opštinske programe i budžete.

Lokalne vlasti u Gruziji imaju legitimitet i odgovornost da primjene Nacionalni akcioni plan o primjeni Rezolucije Savjeta bezbjednosti o ženama, miru i sigurnosti (NAP 1325), i stoga su posvećeni obezbjeđivanju značajnog učešća interno raseljenih i sukobom pogođenih žena u donošenju odluka i i njihovoj podršci u sprečavanju i zaštiti od nasilja prema ženama, što je kritično pitanje za postkonfliktna društva, posebno za žene u statusu dugotrajne raseljenosti.

Međutim, u većini slučajeva, lokalne samouprave ostaju neiskorišten i neaktivan resurs za rješavanje potreba interno raseljenih lica i stanovništva pogođenog sukobom i pružanje relevantnih usluga preživjelima rodno zasnovanog nasilja.

Ženski fond Sukumi je aktivno doprinijeo uspostavljanju **mehanizama za ravnopravnost spolova na lokalnom nivou** i osnaživanju njihovih kapaciteta da odgovore na specifične potrebe žena pogođenih sukobom, uključujući pružanje servisa podrške preživjelima rodno zasnovanog nasilja.

Uspostavljanje vijeća za ravnopravnost spolova pri opštinama: Ženski fond Sukumi je uspostavio prvi integrisani mehanizam za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u četiri pilot opštine 2013.⁷⁸ Vijeća za ravnopravnost spolova koja su pilotirana u nekoliko opština su dovela do razumnih promjena u stavovima i razumijevanju zvaničnika lokalne uprave prema uključivanju žena i marginalizovanih grupa, uključujući interno raseljena lica, u rodno

78 Prva opštinska vijeća za ravnopravnost spolova su uspostavljena u Kutaisiju, Senakiju, Ozurgetiju i Batumiju u periodu 2013–2016 uz finansijsku podršku UN Fonda za ravnopravnost spolova.

odgovornu politiku. Organizacije civilnog društva i žene su se aktivno uključile u radne sastanke gradskih vijeća, tokom kojih dijele svoje zabrinutosti i daju preporuke kako da se riješe; procijenjene su rodno specifične potrebe lokalnog stanovništva i kreirane su relevantne strategije i gender akcioni planovi uz naknadno izdvajanje sredstava za pomoć preživjelima nasilja u lokalnim budžetima.

Pilot projekat, praćen širokim kampanjama javnog zagovaranja koje su preuzele različite ženske organizacije civilnog društva, imao je za rezultat usvajanje amandmana na relevantnim zakonima 2016. godine, čime su institucionalizovana vijeća za ravnopravnost spolova. Kao rezultat institucionalnog razvoja **vijeća za ravnopravnost spolova** u zajednicama koje je ciljao ŽFS⁷⁹ i izgradnje kapaciteta lokalnih zvaničnika/ca, uključujući članove/ce zakonodavnih tijela, članove/ce vijeća za ravnopravnost spolova, gradonačelnike/ce i njihove zamjenike/ce, šefove/ce odsjeka za društvene i pravne poslove opštinskih administracija i predstavnike/ce sela, programi podrške preživjelima rodno zasnovanog nasilja su uspostavljeni u većini opština ciljanih ŽFS aktivnostima. Programi obuhvataju pružanje sljedećih usluga preživjelima nasilja u porodici: jednokratna novčana pomoć, liječenje, iznajmljivanje stanova, razne usluge brige o djeci i sufinansiranje malih preduzeća.

Lokalizovanje Agende žene, mir i sigurnost u donošenju odluka na lokalnom nivou: Od 2018. godine, ŽFS je aktivno uključen u lokalizaciju Nacionalnog akcionog plana (NAP) Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1325 u sedamnaest opština u Gruziji,⁸⁰ sa ciljem povećanja učešća interno raseljenih žena i žena pogođenih sukobom u procese donošenja odluka na lokalnom nivou. Tokom procesa realizacije aktivnosti, interno raseljene žene i žene i mladi pogođeni sukobom su okupljeni i osnaženi za učešće; Brige i potrebe interno raseljenih lica i žena i djevojčica pogođenih sukobom su detaljno proučene i njihova rješenja su zagovarana kroz adresiranje lokalnih vladinih službenika/ca. Kao rezultat procesa, napravljeni su opštinski programi za osnaživanje ovih grupa ljudi i odvojena su finansijska sredstva u opštinskim budžetima za ove programe. Ove akcije su poslužile da uvežu nacionalne politike sa specifičnim potrebama i prioritetima žena i djevojčica pogođenih sukobom.

Uspostavljanje lokalne međuagencijske komisije za sprečavanje nasilja prema ženama/nasilja u porodici i zaštitu žrtava nasilja: Od 2020. godine, ŽFS facilitira razmjenu informacija i koordinacijske sastanke sa svim relevantnim akterima referalnog sistema (na primjer, policija, socijalni radnici, opštinski službenici, doktori, nastavnici, itd.) sa ciljem promovisanja razmjene informacija između subjekata koji su odgovorni sa spriječe i odgovore na rodno zasnovano nasilje, identifikovanja slabosti sistema i rješavanja problema kroz zajedničke napore.⁸¹ Kao rezultat kontinuiranog rada sa lokalnim zvaničnicima, Ženski fond Sukumi je pomogao u uspostavljanju međuagencijskih komisija u nekoliko opština⁸² kako bi se osigurala realizacija ciljanih programa zasnovanih na potrebama preživjelih nasilja prema ženama/nasilja u porodici i sistematski i koordinisan rad na sprečavanju i odgovoru na nasilje prema ženama i nasilje u porodici.

79 Ciljane opštine programa ŽFS uključuju Kutaisi, Tskhaltubo, Samtredia, Terjola, Tkibuli, Baghdati (regija Imereti); Zugdidi, Senaki, Tsalenjikha, Poti (regija Samegrelo); Ozurgeti, Lanchkhuti, Chokhatauri (regija Gurija); Kobuleti (regija Adžara).

80 Projekat lokalizacije se sprovodi u partnerstvu sa UN Women (Gruzija), od strane koalicije organizacija civilnog društva - IDP Udruženje žena "Pristanak", Ženski informacijski centar i Ženski fond Sukumi. Pilot projekat koji je pokrenut 2018., je podržan od Stejt departmenta SAD; nakon čega je realizovan komplementarni projekat 2021., finansiran od strane Fonda za konflikt, stabilnost i sigurnost (CSSF) britanske vlade.

81 Aktivnosti je podržala organizacija Bread for the World.

82 ŽFS je doprinio uspostavljanju međuagencijskih komisija u opštinama Senaki, Bagdati, Čokatauri u 2022. godini.

Postratne i dugoročne strategije

Bosna i Hercegovina

Ovo poglavlje opisuje djelovanje i strategije Fondacije Udružene žene i drugih nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini (BiH) nakon rata. Iako je nasilje prema ženama fenomen koji prevazilazi kulture i društvene sisteme, ratne i poslijeratne okolnosti zahtijevaju prilagođavanje intervencija i stvaranje modela koji će efikasno odgovoriti na potrebe žena i djevojčica. Sadržaj potpoglavlja je napisan na osnovu istraživanja dostupne literature Fondacije Udružene žene i intervju sa aktivistkinjama iz drugih organizacija, koje se i danas aktivno bore protiv nasilja u porodici i nasilja prema ženama i učestvuju u aktivnostima izgradnje mira.

Iskustva, strategije i procedure djelovanja Fondacije Udružene žene i drugih nevladinih organizacija u BiH nakon rata bi možda mogle iskoristiti neke druge nevladine organizacije i/ili aktivistkinje kao inspiraciju da ne odustanu od ohrabivanja žena, muškaraca i cijelog društva da se kontinuirano odupiru nasilnim politikama i jačaju autonomiju žena u samostalnom donošenju odluka o sebi, pod bilo kojim društvenim ili političkim okolnostima.

■ O Fondaciji Udružene žene

Fondacija Udružene žene je nevladina organizacija osnovana 1996. godine u Banja Luci, Bosni i Hercegovini, odmah nakon rata (oružanog sukoba) koji se završio 1995. godine.

Grupa aktivistkinja iz Banja Luke se okupila da pruži podršku ženama koje su izgubile svoje domove u ratu, pomažući im da ostvare svoja imovinska prava. Međutim, žene su se počele obraćati udruženju kako bi se zaštitile od različitih oblika nasilja kojem su bile izložene. U pravosudnom sistemu BiH u to vrijeme nije postojao institucionalni okvir koji bi zaštitio žene i djevojčice od nasilja u porodici ili rodno zasnovanog nasilja, pa je organizacija preusmjerila svoje strateško djelovanje na kreiranje odgovora na nasilje, od lokalnog, entitetskog, ka državnom nivou. Od početka je bilo jasno da je to nemoguće postići bez političkog uticaja, pa je Fondacija Udružene žene počela da radi sa politički aktivnim ženama.

■ Društveni kontekst u kojem su nevladine organizacije razvile strategije za djelovanje nakon rata u BiH

Nakon rata, aktivistkinje za ženska prava iz Bosne i Hercegovine su radile u društvu u kojem osnovna ljudska prava, kao što su sloboda kretanja, lična sigurnost i sigurnost imovine i pravo na vlastiti dom nisu bili garantovani. Dejtonskim mirovnim sporazumom uspostavljen je mir i stvorena je fragmentirana politička struktura u BiH. Politička nestabilnost se nastavila kontinuiranim nedostatkom konsenzusa između vladajućih parlamentarnih stranaka, koje su bile etničke, pa je zbog toga uticaj međunarodne zajednice u BiH bio sveprisutan. Za nadzor implementacije Dejtonskog sporazuma imenovan je visoki predstavnik međunarodne zajednice. Visoki predstavnik je, zahvaljujući bosniskim ovlaštenjima, imao pravo da usvaja zakone i da zamjenjuje nosioce javnih funkcija koji su opstruirali primjenu Dejtonskog mirovnog sporazuma. Međunarodna zajednica je pružila podršku i nevladinom sektoru, finansirajući programe i projekte čiji cilj je bio uspostavljanje demokratije i unapređenje osnovnih ljudskih prava.

Fondacija Kvinna till Kvinna iz Švedske je započela svoje djelovanje u Bosni i Hercegovini, kako bi podržala žene u područjima pogođenim sukobom. Takođe je podržala Fondaciju Udružene žene finansiranjem direktnih servisa podrške, uspostavljanjem prve SOS linije za pomoć u Republici Srpskoj i uspostavljanjem kancelarije za besplatnu pravnu pomoć ženama. Fondacija Kvinna till Kvinna iz Švedske koja je pokrenula svoje djelovanje u BiH danas podržava preko 140 nevladinih organizacija u 20 zemalja pogođenih sukobom širom svijeta.

■ Dugoročne strategije nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini u borbi protiv nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u postratnoj BiH

U poslijeratnim društvenim okolnostima, jedine ispravne strategije nevladinih organizacija su bile one zasnovane na pozitivnim vjerovanjima, strategije koje su nosile kapital za napredak i stvaranje društva koje se fokusira na EU vrijednosti.

Pisani strateški dokumenti u BiH kakve ih danas poznajemo pojavili su se u javnom i civilnom sektoru tek deceniju i po nakon rata, uglavnom oko 2010. godine. To se odnosi na skoro sve oblasti javnih politika, a ne samo na sprečavanje rodno zasnovanog nasilja ili izgradnju mira. Naš prvi strateški plan kao organizacije je nastao tek 2011. godine, ali ne bih rekla da je to razlog zašto naše djelovanje nije bilo logično ili strateški orijentisano, posebno u oblasti borbe za sprečavanje rodno zasnovanog nasilja.

– Radmila Žigić, Fondacija Lara, Bijeljina

➔ Odgovor ženskih nevladinih organizacija će slijediti stvarne potrebe žena

Tokom i nakon rata, ženske nevladine organizacije u BiH su bile organizovane kao odgovor na aktuelne potrebe vidljive u društvu. Odgovor na te potrebe značio je uspostavljanje sistema koji štiti žrtve i kažnjava počiniocima kao odgovor na rodno zasnovano nasilje.

Takođe je bilo veoma važno **uspostaviti dijelov između žena iz svih dijelova BiH i između ljudi iz svih etničkih grupa**. Povezivanje sa drugim ženskim grupama u BiH doprinijelo je sprečavanju trgovine ženama, boljem odgovoru na nasilje u porodici i radu na izgradnji mira.

Sigurna kuća u Banja Luci, 2003. Novokupljena kuća, kasnije adaptirana kao sklonište za žene i djecu preživjele nasilja

Entitetska granica Republike Srpske i Federacije BiH, 1997. Aktivnosti Fondacije Udružene žene usmjerene na unapređenje ekonomskog osnaživanja u seoskim područjima.

Vive žene, nevladina organizacija iz Tuzle, je osnovana 1994. godine, zbog rata i tokom rata, uz podršku tri žene, aktivistkinje iz Njemačke, koje su se fokusirale na liječenje trauma. Osnovano je lokalno udruženje koje je formiralo terapijski centar, odjeljenje sa 35 kreveta. Od 1994. godine radimo isključivo u zatvorenom centru, jedinici, gdje su zajedno sa nama živjele žene i djeca pogođena ratom. Tamo su živjele, kувale i čuvale svoju djecu. Pokušale smo da im vratimo osjećaj normalnosti i pokažemo da je život moguć i u ratu. Nakon stabilizacije, odlazile bi na terapiju za liječenje i prevazilaženje trauma od raznih vrsta nasilja pretrpljenih tokom rata. Od 1996. godine, promijenile smo koncept rada postale smo otvoreni centar za druge osobe, a ne samo za one koje žive tamo. Uspostavile smo tim koji je obilazio kolektivne centre u kojima su uglavnom bile žene i djeca i ponudile smo im pomoć i podršku. Ubrzo se pokazalo neophodnim uspostavljanje prava za žrtve rata, pa smo zajedno sa drugim organizacijama počele da se zalažemo za usvajanje normi, odnosno zakona.

– Jasna Zečević, *Vive žene Tuzla*

➔ **Važno je realizovati direktni rad sa ženama i razviti strategije zasnovane na direktnom radnom iskustvu**

Servisi za žrtve nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja koji su trenutno aktivni u BiH prije rata nisu postojali. Tokom i nakon rata, nevladine organizacije su osnovale prve službe podrške žrtvama nasilja, sanitetski odjel za preživjele seksualnog nasilja, SOS telefone za pomoć i podršku, besplatnu pravnu i psihološku podršku, a nešto kasnije i sigurne kuće. Sve usluge su besplatne za žene i djecu i pruža ih senzibilisano i obučeno osoblje.

Specijalizovane usluge za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja koje pruža Fondacija Udružene žene su:

- Sigurna kuća za žene i djecu žrtve nasilja u porodici u Banja Luci, osnovana na inicijativu Fondacije Udružene žene Banja Luka i otvorena 12. februara 2007. godine
- SOS telefon za žrtve nasilja
- Pravno savjetovanje
- Psihološka podrška
- Ekonomsko osnaživanje žena koje su preživjele nasilje

U periodu od 1996. do 2022., Fondacija Udružene žene je pružila podršku za više od 10,000 žena koje su preživjele različite oblike nasilja. U većini slučajeva, podrška je bila kontinuirana i uključivala je pravno i psihološko savjetovanje, kao i smještaj u Sigurnoj kući, i trajala je od nekoliko mjeseci do nekoliko godina. Međutim, podrška je nekada bila jednokratna u obliku intervencije i odgovora na nasilje, naročito od strane SOS telefona za žrtve nasilja. Žene preživjele rata su takođe bile direktne korisnice usluga, kroz pravno i psihološko savjetovanje, terapiju i ekonomsko osnaživanje. **Na osnovu iskustava u direktnom radu**, Fondacija planira i sprovodi **aktivnosti javnog zagovaranja za unapređenje zakona i politika, medijske kampanje za opštu populaciju i edukaciju profesionalaca koji su dio sistemskog odgovora protiv nasilja.**

Direktan rad sa žrtvama bio je težak, ali dobar strateški pravac koji je ženskim organizacijama u BiH dao moć i kredibilitet koji nam je pomogao da pitanje zaštite žena od nasilja, prije svega rodno zasnovanog nasilja, postane vidljiv i važan društveni problem. Kontekst u kojem se BiH našla početkom 2000-tih bio je opterećen posljedicama rata, političkim podjelama, povratkom izbjeglica, nerazjašnjenim ratnim zločinima. Zemlja i njena privreda bili su devastirani i pokrenuti pod takvim okolnostima pitanje zaštite žene koju je muž zlostavljao je bilo isto kao da putujete svijetom čamcem na naduvavanje. Naše društvo je krajnje patrijarhalno i nasilje prema ženama i djecom je apsolutno normalizovano.

– Radmila Žigić, Fondacija Lara, Bijeljina

➔ Važno je raditi sa ženama koje su iskusile seksualno nasilje tokom rata

Tačan broj žena silovanih tokom rata u Bosni i Hercegovini nije poznat. Međutim, neke procjene pokazuju da je između 20 i 50 hiljada žena, djece i muškaraca silovano ili seksualno zlostavljano tokom rata. Jedna od prvih nevladinih organizacija koja je pružila podršku ženama silovanim tokom rata je bila Medica Zenica, specijalizovana ženska organizacija koja pruža podršku ženama i djecu preživjelima ratnog silovanja ili seksualnog nasilja, silovanja u periodu mira, i drugim oblicima nasilja u porodici i zajednici.

Nakon i tokom rata u Bosni i Hercegovini, ženske organizacije razvile su značajnu ekspertizu u pružanju podrške žrtvama silovanja u ratu. Specijalizovana podrška za ove žrtve razvijena u Bosni i Hercegovini uključuje **dugoročno psihološko savjetovanje, pravno savjetovanje i druge oblike podrške za preživjele silovanja tokom rata**. Organizacije koje su bile uspostavljene tokom rata i koje su stekle iskustvo u pomaganju žrtvama silovanja i torture doprinijele su razvoju kapaciteta ženskih nevladinih organizacija u BiH na generalniji način, na primjer, **feministički principi podrške u situacijama traume su postali prepoznatljiviji i pomogli su ženskim nevladinim organizacijama čiji rad je bio usmjeren na podršku žrtvama svih oblika nasilja prema ženama.**⁸³

Medica Zenica kao prva ženska nevladina organizacija je uspostavljena 1993., tokom rata u Bosni i Hercegovini. Medica Zenica je bila prvi ženski terapijski centar i odgovor od žena za žene i djecu koja su preživjela ratne traume i nasilje. U to vrijeme naš pristup je bio "Učenje kroz rad", razvijajući holistički i multidisciplinarni pristup. Uvažavanje kulturnih vrijednosti i potreba preživjelih i prilagođavanje rada njima. Individualne potrebe treba poštovati. Objasnile smo to kao "bez kopiranja/pejsta", već slušanje potreba preživjelih. Trideset godina nakon što smo započele naš rad, naše korisnice, žrtve ratnog seksualnog nasilja, kao i nasilja u porodici u mirnodopskim uslovima, jasno ističu da su im Prihvatanje, Briga, Povjerenje i Slušanje bez predrasuda bili od velike pomoći.

– Dr. Sabiha Husić, direktorica "Medice" Zenica

➔ Unapređenje saradnje sa donosiocima odluka i institucijama koje su obavezne da odgovore na nasilje prema ženama i djevojčicama

Saradnja je takođe važna strategija za sprečavanje rodno zasnovanog nasilja. Bez obzira na to u kojoj je mjeri nasilje u BiH neko vrijeme bilo "normalizovano", neke javne službe i o njihovi zaposlenici su bili svjesni problema,

83 Žene protiv nasilja u Evropi (2021). *Obećavajuće prakse uspostavljanja i pružanja specijalizovanih servisa podrške ženama sa iskustvom seksualnog nasilja: Pregled propisa i praksi za ženske nevladine organizacije i donosiocice odluka u regiji Zapadnog Balkana i Turske*. https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2021/09/WAVE_CSSP_Policypaper210917_web.pdf

ali nisu imali na raspolaganju alate za njegovo rješavanje. Na primjer, policija, centri za socijalni rad, pa čak i zdravstvene ustanove su se suočavali sa sličnim situacijama: preživjele su im se obraćale, pa su bili svjesni da se nasilje dešava; međutim, imali su ograničene mogućnosti da pomognu zbog toga što nije postojao pravni okvir za akciju. Oni su bili prvi saveznici nevladinih organizacija u institucionalnom sektoru kada su vodili kampanje zalažući se za usvajanje i promjenu zakona.

Na inicijativu nevladinih organizacija formirane su mreže institucija/organizacija u Bosni i Hercegovini kao podrška žrtvama/svjedocima ratne torture i ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja, definisanih kao podrška žrtvama. Potpisani su lokalni protokoli od strane institucija i nevladinih organizacija za pružanje podrške žrtvama/svjedocima u slučajevima ratnih zločina, seksualnog nasilja ili drugih krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja. Institucije koje su potpisale lokalne protokole o procedurama i saradnji bile su policija, zdravstvene ustanove, pravosudne institucije, ustanove socijalne zaštite i nevladine organizacije, u zavisnosti od resursa konkretne lokalne zajednice.

➔ **Kontinuirani razvoj partnerstava i solidarnosti sa drugim nevladinim organizacijama kroz neformalne mreže kako bi se stvorili uslovi za efikasno zagovaranje unapređenja ženskih ljudskih prava.**

Razmjena iskustava nam je bila veoma značajna, ali činjenica da su druge žene i ženske grupe radile na istom pitanju nas je ojačala. Tako smo se osnažile, naučile i stvorile prostor za zajedničko djelovanje. Važno je imati na umu da u prvoj deceniji nakon rata ženske i nevladine organizacije nisu bile dobro prihvaćene, često stigmatizovane u politici. Ono što smo radile nije uvijek bilo cijenjeno ili smatrano važnim, a činjenica da smo za naše aktivnosti dobijale finansijsku podršku iz inostranih fondova bila je argument da nas različiti politički krugovi etiketiraju kao "strane plaćenice" koje uništavaju nacionalne a ponekad i religijske principe u društvu. U našim zajednicama smo bile izolovane i usamljene. Umrežavanje sa drugim ženskim grupama je bila strategija koja nas je održavala u životu, tako smo imale mjesto gdje pripadamo.

– Radmila Žigić, Fondacija Lara, Bijeljina

■ Primjeri mreža i inicijativa u Bosni i Hercegovini

Lista koja slijedi predstavlja neke od inicijativa koje su pokrenute u Bosni i Hercegovini nakon rata i mogu poslužiti kao inspiracija za druge zemlje i aktivistkinje koje su se suočile ili se suočavaju sa sukobom i teže ka obnavljanju inicijativa civilnog društva i podrške preživjelima rodno zasnovanog nasilja.

■ Sigurna mreža

Sigurna mreža je osnovana 2001. godine (kao neformalna mreža) koja uključuje 32 nevladine organizacije i vladine institucije širom Bosne i Hercegovine koje su angažovane na problemu nasilja. Sigurna mreža ima nekoliko stateških ciljeva, ali njen osnovni cilj je osnaživanje kapaciteta nevladinih organizacija da budu jednaki partneri institucijama u radu na rodno zasnovanom nasilju i da se uključe u rad na vladinim dokumentima, strateškim planovima i akcionim planovima u oblasti rodno zasnovanog nasilja.

- **Mir sa ženskim licem⁸⁴**

Mir sa ženskim licem je inicijativa koja, kroz ženski aktivistički pokret, otvara i vodi proces suočavanja sa prošlošću i njeguje kulturu sjećanja na postignuća, iskustva i patnje žena, time stvarajući društvo u kojem je žena vidljiva u javnom i političkom prostoru i ravnopravno uključena u stvaranje dugotrajnog mira. Mir sa ženskim licem je ženska mirovna inicijativa koja uključuje 14 organizacija civilnog društva koje doprinose kulturi sjećanja, značaju očuvanja i promovisanja ženskih iskustava i postignuća i naglašavanju važnosti ženskog obilježavanja javnog prostora.

- **Inicijativa građanke za ustavne promjene⁸⁵**

Građanke za ustavne promjene je inicijativa koja promovira ideju Ustava Bosne i Hercegovine kojim se osigurava veća zaštita ljudskih prava i sloboda, sa posebnim naglaskom na rodnu perspektivu. Inicijativu su uspostavile aktivistkinje i organizacije iz cijele zemlje, koje imaju za cilj da podstaknu sve građanke i građane da svojim znanjem, energijom i spremnošću za zajedničko djelovanje doprinesu ispunjavanju ciljeva inicijative. Građanke za ustavne promjene je neformalna grupa od 35 organizacija civilnog društva i aktivistkinja koje kontinuirano rade na pitanjima spola i roda, mira, slobode i ljudskih prava.

- **Mreža izgradnje mira⁸⁶**

Mreža izgradnje mira je osnovana da uspostavi sveobuhvatne akcije za vraćanje kvaliteta društvenog i ekonomskog života u BiH, kao i da dugoročno unaprijedi sposobnost cjelokupnog BiH društva da se nosi sa razlikama i sukobima na konstruktivan i nenasilan način i time kreira okvir za zajedničko koordinisano djelovanje niza nevladinih organizacija, lokalnih zajednica i samouprava, poslovnog sektora, media i državnih institucija.

➔ Korištenje alternativnih strategija i modela koji doprinose postizanju istine i pravde i praćenju ženskih ljudskih prava

Borba protiv nasilja prema ženama i mirovna akcija su politička pitanja koja obično izazivaju otpor u vlasti i opštoj populaciji duboko patrijarhalnih i tradicionalnih društava, zbog čega je neophodno tražiti alternativne strategije djelovanja, uključujući i nekonvencionalne načine isticanja kršenja prava, ali i zahtijevajući hrabrost i odlučnost.

Povezivanje nevladinih organizacija u BiH nakon rata zahtijevalo je prelazak granica uspostavljenih na entitetskom nivou, što je javnost doživjela kao čin izdaje, umjesto ruke pomoći. Žene u nevladinim organizacijama su među prvima prešle te granice, formirajući formalne i neformalne grupe kako bi razvile načine djelovanja.

Prvi put smo prešle entitetsku granicu u martu 1996. godine. U Zenici je održana konferencija žena Bosne i Hercegovine. U to vrijeme je postojala granična linija entiteta. Nakon toga smo otišle u Bihać, gdje su se okupile aktivistkinje iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine da pomire i okupe žene u aktivizam. Zajedno sa misijom OSCE-a putovale smo širom zemlje formirajući ženske nevladine organizacije.
— *Nada Golubović, mirovna aktivistkinja iz Fondacije Udružene žene Banja Luka*

84 Web stranica Fondacije "Lara" Bijeljina. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <http://www.fondacijalara.com/mir-sa-zenskim-licem>

85 Web stranica inicijative Građanke za ustavne promjene. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com/>

86 Vidi, na primjer, web stranicu Mreza Mira. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <https://www.mreza-mira.net/>

■ Ženski sud kao alternativni model pravde

Ženski sud je mjesto za ženski glas, svjedočenja žena o njihovim svakodnevnim iskustvima nepravde pretrpljene u ratu i miru. Na ženskim sudovima žene svjedoče o nasilju u privatnoj i javnoj sceni, kao i o organizovanom otporu žena. Prvi ženski sud je organizovan u Lahoru, Pakistanu, 1992. godine. Do sada je održano ukupno 40 ženskih sudova širom svijeta, uglavnom u Aziji i Africi. Krajem 2010. godine, članice inicijativnog odbora u kojem su učestvovala Žene ženama iz Sarajeva (Bosna i Hercegovina), Centar za žensko i mirovno obrazovanje Anima iz Kotora (Crna Gora), Centar za ženske studije i Centar za žene žrtve rata iz Zagreba (Hrvatska), Mreža žena Kosova, Ženske studije i Žene u crnom iz Beograda (Srbija), pokrenule su inicijativu za organizovanje Ženskog suda u bivšoj Jugoslaviji.

7 Preporuke

Sljedeća lista predstavlja preporuke o tome kako unaprijediti sprečavanje i odgovor na rodno zasnovano nasilje prije, tokom i nakon sukoba. Zasnovana je na iskustvima i strategijama predstavljenim u predhodnim poglavljima, a odnosi se na nevladine organizacije i lokalne/nacionalne/međunarodne organe vlasti.

- Insistirati da bavljenje pitanjem rodno zasnovanog nasilja nije isključiva **odgovornost** ženskih nevladinih organizacija, već i sistema u kojem se ono dešava. Uvijek pozivajte državne institucije na odgovornost za sprečavanje, zaštitu i procesuiranje nasilja prema ženama.
- Neophodno je održavati i jačati organizovanost žena u društvima koja se suočavaju sa krizom, tokom i nakon sukoba, posebno ako je učešće žena nesrazmjerno ili neadekvatno. Vete i **umrežavanje** ženskih organizacija, naročito umrežavanje sa političarkama i aktivistkinjama ženskih nevladinih organizacija, osnova su za uključivanje prioriteta žena u javne politike tokom i nakon rata.
- Shvatiti da sukob dovodi do eskalacije rodno zasnovanog nasilja svih vrsta, kao što je seksualno nasilje, kao i nasilje u porodici, femicid ili nasilje u javnom prostoru, i prenijeti to ženama i pokretima u kriznim područjima. Važno je stalno **naglašavati rizike sa kojima se žene suočavaju** tokom i nakon sukoba i podsticati sve institucionalne i vaninstitucionalne mehanizme da reaguju. **Sprečavanje** nasilja prema ženama treba da bude dio svih akcija za suzbijanje kriza i sukoba, a agenda mirovnih pregovora je obavezna.
- Lokalnim nevladinim organizacijama koje rade u oblastima koje su izložena velikom riziku od sukoba savjetuje se da pregovaraju sa **međunarodnom donatorskom zajednicom** kako bi imale fleksibilnost budžeta za preusmjeravanje finansijskih resursa prema humanitarnoj podršci i obezbjeđivanju paketa prve pomoći u slučaju izbijanja rata.
- Razmotriti i dati prioritet **potrebama žena i djevojčica sa smanjenom mobilnošću i dodatnim ranjivostima** (na primjer, žene sa problemima u mentalnom zdravlju i žene iznad 75 godina starosti). Rezervisanje skloništa (ili soba u skloništim) za žene koje imaju dodatne ranjivosti je od suštinskog značaja za osiguravanje efikasnog planiranja socijalnih usluga i pravedne raspodjele resursa preživjelima rodno zasnovanog nasilja tokom i nakon rata.
- **Nevladine organizacije moraju dokumentovati svoje djelovanje** nakon sukoba i voditi evidenciju o svim svojim aktivnostima i inicijativama, čime doprinose izgradnji svog kredibiliteta i stvaranju mogućnosti za obezbjeđivanje vidljivosti pitanja rodno zasnovanog nasilja i njegovih posljedica po društvo.
- Ne ograničavati psihološku pomoć preživjelima rodno zasnovanog nasilja nakon rata unutar određenih projektnih budžeta. **Kontinuirana psihološka pomoć** preživjelima rodno zasnovanog nasilja je od suštinskog značaja za sprečavanje PTSP-ja i potpuni oporavak, umjesto intervencije koja je kratkoročna i ograničena na nekoliko savjetodavnih sesija.
- Ulagati u **stanovanje i podršku kolektivnim centrima za interno raseljena lica**, jer postoji potencijalna veza između izazova stanovanja interno raseljenih lica koja žive u pretrpanim kolektivnim naseljima i povećanog rizika od rodno zasnovanog nasilja. Važno je razmotriti strategije sprečavanja i odgovora na rodno zasnovano nasilje u kreiranju strategija stanovanja za ove ranjive grupe. Da se ženama koje su preživjele nasilje u porodici (naročito interno raseljenim ženama, kojima nedostaje sigurno stanovanje) omogući da ostanu u socijalnom smještaju u razumnom periodu, dok ne budu dovoljno jake da nastave život samostalno.

- Nevladine organizacije trebaju integrisati u svoje aktivnosti sve **faktore rizika koji doprinose rasprostranjenosti nasilja nakon sukoba**. U društvima koja su prošla kroz oružani sukob, veoma je važno insistirati na kontroli posjedovanja različitih vrsta oružja, jer njegovo prisustvo doprinosi rasprostranjenosti brutalnih oblika nasilja kao i povećanom riziku od femicida.
- **Osporiti društvene norme koje se odnose na prihvatljivost i toleranciju nasilja prema ženama/ nasilja u porodici u post-konfliktnim situacijama i raditi na stigmati sa kojom se suočavaju preživjele seksualnog nasilja u sukobu** kroz sveobuhvatne i dugoročne kampanje za podizanje svijesti sa ženama i muškarcima, djevojčicama i dječacima, uključujući i ranjive grupe, na primjer, interno raseljene žene i žene pogođene sukobom, naročito žene koje žive u seoskim područjima i naseljima interno raseljenih lica i bivši borci; investirati u programe koji se fokusiraju na obrazovanje muškaraca i žena o zakonima i zakonodavstvu u vezi sa nasiljem prema ženama.
- Obezbjediti **psihosocijalnu rehabilitaciju za interno raseljena lica i stanovništvo pogođeno sukobom**. Važno je izvršiti detaljnu procjenu efekata rata i kontinuirane/dugotrajne postkonfliktna traumatizacije na mentalno zdravlje interno raseljenih lica i žena i muškaraca pogođenih sukobom (sa posebnim fokusom na preživjele nasilja i bivše borce) i osigurati pružanje odgovarajućih programa psihosocijalne rehabilitacije i zdravstvene zaštite.
- Više se fokusirati na **žensku ekonomsku sigurnost** u naporima usmjerenim na sprečavanje i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja. Ženama pogođenim sukobom nedostaju ekonomske mogućnosti za preživljavanje i nastavljaju da trpe emocionalne i fizičke ožiljke sukoba, težak teret brige i zavisnosti i svakodnevno nasilje u svojim domovima. Prilikom razvijanja programa ekonomskog oporavka u postkonfliktnim okruženjima, važno je osigurati uključivanje žena pogođenih sukobom u osmišljavanje, realizaciju i reviziju programa ekonomskog osnaživanja. Različite prepreke koje postoje za interno raseljena lica i žene pogođene sukobom u pristupu zapošljavanju ili drugim ekonomskim programima treba temeljno procijeniti i adresirati.
- Prepoznati **interno raseljena lica i osobe pogođene sukobom kao heterogenu grupu** sa posebnim i raznovrsnim potrebama i uzeti u obzir njihove potrebe prilikom razvoja politika i inicijativa, sa posebnim naglaskom na žene i djevojke.

Terminologija

Nasilje u porodici (NP)

Nasilje u porodici (NP) označava sve radnje fizičkog, seksualnog, prisilnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koje se dešavaju u porodici ili porodičnoj zajednici ili između bivših i sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira da li počinitelj dijeli ili ne djeli isto prebivalište sa žrtvom.⁸⁷

Rodno zasnovano nasilje (RN)

Rodno zasnovano nasilje prema ženama predstavlja nasilje koje je usmjereno protiv žene zašto što je žena ili koje utiče na žene nesrazmjerno.⁸⁸ Rodno zasnovano nasilje se posmatra kao oblik diskriminacije i kršenje osnovnih sloboda žrtve i uključuje nasilje u bliskim vezama, seksualno nasilje (uključujući silovanje, seksualni napad i uznemiravanje), trgovinu ljudima, ropstvo i različite oblike štetnih praksi, kao što su prisilni brakovi, genitalno sakaćenje žena i takozvani 'zločini iz časti'. Žene žrtve rodno zasnovanog nasilja i njihova djeca često zahtijevaju posebnu podršku i zaštitu.⁸⁹

Interno raseljena lica (IRL)

Prema *Vodećim principima Ujedinjenih nacija o internom raseljenju* su "osobe ili grupe lica koja su bila primorana da pobjegnu ili da napuste svoje domove ili mjesta uobičajenog boravka, posebno kao rezultat ili da bi izbjegli posljedice oružanog sukoba, situacije opšteg nasilja, kršenja ljudskih prava ili prirodnih katastrofa ili katastrofa koje je prouzrokovao čovjek, a koji nisu prešli međunarodno priznatu državnu granicu."⁹⁰ Ovo je, međutim, opisna definicija, koja ne daje posebni pravni status jer nalazeći se u svojoj zemlji interno raseljena lica i dalje imaju pravo na sva prava i garancije kao građani i drugi stalni stanovnici svoje zemlje. Nacionalne vlasti imaju primarnu odgovornost sa spriječe prisilno raseljavanje i zaštite interno raseljena lica.

Preživjela/žrtva

Ovaj Priručnik koristi termin "preživjela" kao preferirani termin, da bi se žene osnažile priznanjem da je žena preživjela nasilje i da nije definisana njime. Izraz žrtva je pravni pojam, koji označava fizičko lice koje je pretrpjelo štetu (uključujući fizičku, psihičku ili emocionalnu štetu ili ekonomski gubitak) koja je direktno prouzrokovana krivičnim djelom.⁹¹

Rat/sukob

Termini 'rat' i 'sukob' se u ovom Priručniku koriste naizmjenično i odnose se na oružani sukob. U međunarodnom pravu postoje dvije vrste oružanih sukoba: međunarodni i nemeđunarodni oružani sukob.⁹² Međunarodni oružani sukob (MOS) nastaje kada postoji sukob između dvije ili više država koje koriste oružanu silu jedna protiv druge. U ovom slučaju se primjenjuje međunarodno humanitarno pravo. Međutim, današnji sukobi su prvenstveno nemeđunarodni oružani sukobi (NOS). NOS su sukobi koji se dešavaju unutar iste države. U ovom slučaju, naoružani akteri se bore protiv države ili međusobno. Da bi se ovi sukobi smatrali NOS-ovima, nevladine oružane snage moraju biti organizovane i koristiti silu tokom određenog perioda.

Ženski centri

Termin "ženski centar" uključuje sve ženske servise koje pružaju nerezidencijalnu specijalističku podršku preživjelima, pružajući usluge samo ili pretežno ženama koje su preživjele nasilje i njihovoj djeci (ukoliko ih ima). Ženski centri pružaju osnažujuću kratkoročnu i dugoročnu podršku zasnovanu na rodno specifičnom pristupu nasilju i fokusirajući se na ljudska prava i sigurnost žrtava. Sljedeće usluge su obuhvaćene ovim pojmom: savjetovalište za žene i ženski krizni centri, podrška ženama koje su preživjele sve oblike rodno zasnovanog nasilja; regionalni krizni centri za nasilje

87 Član 3(b) Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija).

88 Ibid.

89 Recital 17, Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 25. oktobra 2012. godine o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava krivičnih djela i zamjeni Okvirne odluke Savjeta 2001/220/JHA

90 UCHA (2001). *Vodeći principi o internom raseljeništvu. Ujedinjene nacije*. <https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/199808-training-OCHA-guiding-principles-Eng2.pdf>

91 Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 25. oktobra 2012. godine o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava krivičnih djela i zamjeni Okvirne odluke Savjeta 2001/220/JHA

92 Ženevska akademija (2017). *Međunarodni oružani sukob*. Pristupljeno 3. oktobra 2022. <https://www.rulac.org/classification/international-armed-conflict#:~:text=An%20international%20armed%20conflict%20is%20an%20armed%20conflict,war%20is%20not%20recognized%20by%20one%20of%20them%E2%80%99>.

u porodici; proaktivni interventni centri koji služe preživjelima kao nastavak policijskih intervencija; specijalističke usluge za crkinje, žene iz manjinskih etničkih grupa, migrantkinje i žene izbjeglice žrtve nasilja; terenske usluge; usluge koje pružaju nezavisne savjetnice za porodično ili seksualno nasilje i druge novije vrste usluga. Ovi centri obično pružaju sljedeću vrstu podrške: informacije, savjete, zastupanje i savjetovanje, praktičnu podršku, sudske/polijske/socijalne usluge pratnje, proaktivna podrška, kontakt i druge usluge.

Skloništa za žene

Skloništa za žene su specijalističke usluge podrške za žene koje su preživjele nasilje i njihovu djecu (ako ih imaju) i obezbjeđuju neposredan pristup bezbjednom smještaju. Pružaju osnažujuću podršku, zasnovanu na rodno specifičnom pristupu nasilju i fokusiranju na ljudska prava i sigurnost žrtava, stoga funkcije skloništa prevazilaze pružanje hitnog bezbjednog mjesta za boravak. Skloništa za žene takođe nude dugoročnu podršku kako bi ženama i njihovoj djeci (ako ih imaju) pružila priliku i resurse neophodne za nastavak života bez nasilja. Neki primjeri usluga koje pružaju skloništa samo za žene uključuju pravne savjete, pomoć tokom pravnog postupka, podrška za ulazak/ponovni ulazak na tržište rada i podrška pri izlaznim strategijama kroz pronalazak dugoročnog smještaja nakon boravka u skloništu za žene.

Specijalističke usluge podrške ženama (SUPŽ)

Specijalističke usluge podrške ženama zadovoljavaju specifične potrebe osoba koje su preživjele rodno zasnovano nasilje. Ovaj termin se koristi kao zbirni pojam koji pokriva sve službe koje pružaju podršku ženama koje su preživjele nasilje i njihovoj djeci, kao što su telefonske linije za žene, skloništa za žene, ženski centri, krizni centri za žrtve silovanja i seksualnog napada, specijalizovane službe za migrantkinje i pripadnice manjinskih etničkih grupa, nacionalni telefoni za pomoć ženama, terenske usluge, nezavisne savjetnice za nasilje u porodici, interventni centri i dr. Takve usluge često vode nevladine organizacije, a najbolje ih obezbjeđuju ženske organizacije koje primjenjuju rodno specifičan pristup i zasnovane su na feminističkim principima, stavljajući preživjelu i njene potrebe u centar svih intervencija.

WOMEN
AGAINST
VIOLENCE
EUROPE